

Noves tendències participatives en les democràcies contemporànies

Rosa Borge Bravo
Joan Serra i Roig

P03/04044/00792

Índex

Introducció	5
Objectius	6
1. Nous actors en l'arena sociopolítica (<i>Rosa Borge Bravo</i>)	7
2. Evolució de la nova onada participativa: dels anys seixanta al segle XXI (<i>Rosa Borge Bravo</i>)	14
3. Característiques dels nous moviments socials: ideologia, estil polític, estructura organitzativa i base social (<i>Rosa Borge Bravo</i>)	25
4. Nous instruments de participació política (<i>Rosa Borge Bravo i Joan Serra i Roig</i>).....	31
4.1. Nous instruments i processos de participació local	31
4.1.1. Els pressupostos participatius.....	31
4.1.2. Els jurats o consells ciutadans.....	32
4.1.3. Nous processos participatius: les agendes 21 i els plans comunitaris	34
4.2. La democràcia electrònica	35
4.2.1. Avantatges i inconvenients de la democràcia electrònica	36
4.2.2. Vot electrònic.....	38
4.2.3. Altres experiències de democràcia electrònica: l'ús d'Internet.....	39
5. El capital social (<i>Joan Serra i Roig i Rosa Borge Bravo</i>)	42
Resum	45
Glossari	47
Bibliografia	48

Introducció

Després d'haver analitzat l'estructura institucional de les democràcies contemporànies i les dimensions culturals en les quals aquestes es recolzen, en aquest mòdul reprenem l'estudi del paper de les organitzacions, els comportaments i els valors que es desenvolupen en el món actual i que estan més enfocats cap al canvi polític. Tots aquests elements organitzatius, ideològics i de comportament configuren una nova onada participativa, la qual va començar a desenvolupar-se durant els anys seixanta del segle XX i que s'estén fins als nostres dies.

Aquestes noves tendències participatives modifiquen les bases socials, actitudinals i institucionals, sobre les quals es fonamenta el model de democràcia representativa que, com hem vist en el mòdul "El govern representatiu", ha evolucionat cap a una democràcia d'audiències. Es tracta d'un procés en el qual estem immersos, i en el qual els nous corrents participatius posen en qüestió les institucions i els principis de la democràcia representativa, així com la política fonamentada en les divisions socioeconòmiques i el neocorporativisme.

Igualment, aquests corrents de participació comporten, en molts casos, una crítica a l'economia capitalista i la seva globalització, un rebuig de l'industrialisme i del consumisme, i també un intent de recuperar la identitat i la capacitat de decisió d'un ésser humà perdut en els grans processos de globalització de l'economia, la cultura i les comunicacions.

A continuació, en primer lloc presentarem els protagonistes de la nova onada participativa, posant un èmfasi especial en les qüestions definitòries. En el segon apartat estudiarem les diverses etapes del ressorgiment de la lògica participativa. En tercer lloc, explicarem la contraposició entre la manera d'entendre la política que comporta aquesta nova onada participativa, i la concepció de la política tradicional representada per la democràcia representativa liberal i social, i ens fixarem principalment en els nous moviments socials com els exponents cabdals d'aquesta política nova.

Aquest mòdul, a més a més, consta de dos apartats més en els quals es continua aprofundint sobre la irrupció i el contingut de les noves tendències participatives. Així, en el quart apartat, tractarem dels nous instruments i processos participatius que s'han desenvolupat darrerament com a resposta institucional al clima favorable i la demanda de participació política. En el cinquè apartat es farà servir com a eina analítica la idea de capital social per a situar els processos participatius en el seu context social i cultural, i per a analitzar el seu impacte en el funcionament de les institucions polítiques i socials.

Objectius

Els objectius que l'estudiant ha d'assolir amb l'estudi d'aquest mòdul són els següents:

- 1.** Veure que en les democràcies representatives consolidades també es desenvolupen moviments, organitzacions, actituds i comportaments orientats al canvi i que posen en qüestió les institucions establertes.
- 2.** Establir un marc conceptual que ajudi a distingir les diverses formes d'organització de l'acció col·lectiva més abundants en les democràcies contemporànies.
- 3.** Analitzar l'evolució de la nova onada participativa que es desenvolupa en la majoria dels països amb règims democràtics a partir dels anys seixanta.
- 4.** Relacionar el context polític, social, econòmic i tecnològic amb els valors, actituds i comportaments que propicien la participació.
- 5.** Caracteritzar els nous moviments socials, determinar-ne l'especificitat davant dels moviments socials clàssics, reflexionar sobre el desafiament que representen per a la democràcia representativa i examinar-ne les darreres tendències a la institucionalització.
- 6.** Evidenciar l'ús i les potencialitats de les noves tecnologies de la comunicació i la informació per a propiciar la participació política i l'organització de l'acció col·lectiva. Avaluar-ne de manera realista l'impacte en les institucions polítiques de la democràcia representativa.
- 7.** Conèixer el concepte de capital social i la seva influència en l'augment de la participació política i en el funcionament de les institucions polítiques.

1. Nous actors en l'arena sociopolítica

Segons el nostre parer, els **nous moviments socials** (NMS) són els protagonistes principals de la nova onada participativa que experimenten les democràcies actuals, ateses les seves característiques originals i la contraposició frontal que suposen amb el tipus de política establert, tal com veurem en el tercer apartat d'aquest mòdul. Això no obstant, en aquest ressorgiment de l'onada participativa també ocupen un lloc important altres exemples d'acció col·lectiva, com ara els grups per temes, les organitzacions no governamentals (ONG) i les xarxes ciutadanes més diverses.

Ara bé, juntament amb aquests nous models d'acció col·lectiva, en el món contemporani conviuen organitzacions i grups de caràcter més clàssic, com ara els grups de pressió o *lobbies*, els sindicats i els partits.

A més, els vells moviments socials no han desaparegut; i en alguns països sobreviuen amb una gran força, com és el cas del moviment nacionalista a Catalunya i a Euskadi. Per tant, la miriada de col·lectius, organitzacions i moviments presents en l'actualitat recomanen que comencem la nostra anàlisi intentant definir i distingir els diversos tipus d'organització de l'acció col·lectiva. En aquesta tasca ens desplaçarem dels actors més específics –i més vinculats a la lògica representativa– als més genèrics.

- 1) En primer lloc, podem destacar els **grups de pressió o d'interès** (*lobbies*), l'objectiu dels quals és influir en les autoritats i en les institucions polítiques, i que ja han estat analitzats en el mòdul "El govern representatiu".
- 2) Darrerament han aparegut un seguit d'organitzacions que s'anomenen **organitzacions no governamentals** (ONG).

Les ONG són organitzacions independents de l'estat i de les institucions polítiques i tenen com a finalitat, en la gran part dels casos, la solidaritat i l'ajuda a tercers. Com el seu nom indica, són organitzacions i poden formar part d'un moviment social més ampli o no.

Exemples d'ONG

Intermón-Oxfam, Ajuda en Acció, Metges sense Fronteres, Mans Unides, Càritas, la Creu Roja, EntrePobles, són exemples d'ONG amb objectius d'ajuda humanitària internacional o per al desenvolupament del Tercer Món. Així mateix, es desenvolupen multituds d'ONG de suport i d'assistència als marginats socials –immigrants, pobres, drogodependents, minories ètniques, etc.– o bé als col·lectius socials desfavorits o amb problemes –gent gran, aturats, dones maltractades, malalts de sida o d'altres malalties

L'acció col·lectiva...

... és una activitat duta a terme per un conjunt d'individus que tenen en comú l'objectiu de la consecució d'un bé col·lectiu, i que actuen tenint en compte les decisions o les actuacions dels altres.

Diferència entre ONG i grup de pressió

La majoria de les ONG no són grups de pressió perquè el seu objectiu principal no és pas influir en els governants, sinó organitzar-se per ajudar els desfavorits i fer justícia tant en l'àmbit nacional com en l'inter-nacional. Això no obstant, es poden adreçar a les autoritats i a les institucions quan calgui per aconseguir els seus objectius. De fet, darrerament, les seves interaccions amb l'esfera governamental són cada vegada més nombroses.

Metges sense Fronteres...

... va ser guardonada amb el premi Nobel de la pau l'any 1999.

greus, etc.–, orientades a l'acció dins les fronteres mateixes del país o del municipi al qual pertanyen. Molts d'aquests grups els creen els afectats mateixos o, si més no, hi tenen un marcat protagonisme.

3) Una denominació més genèrica és la de **grups per temes**.

Es tracta d'organitzacions creades específicament per a la promoció o la defensa d'un tema. La creació de grups per temes, independents dels partits, té lloc sovint en les democràcies contemporànies perquè, com a conseqüència del desprestigi i la inoperància dels partits, i també de l'augment del nivell educatiu i les capacitats dels ciutadans, ha aparegut un sector de població important amb prou habilitats per a crear organitzacions independents, poc burocratitzades encara que eficaces i amb preferències molt concretes.

Lectura complementària

Pel que fa als grups per temes, recomanem la lectura del capítol 10 de l'obra següent:

R. Inglehart (1991).
El cambio cultural en las sociedades industriales avanzadas. Madrid: CIS / Siglo XXI.

Comparació entre grups de pressió (*lobbies*), grups per temes i ONG

Són grups de pressió típics les organitzacions empresarials, les associacions professionals o bé els grups que representen interessos de sectors econòmics concrets (agraris, consum, pesca, etc.). En canvi, són grups per temes sense interès per pressionar i influir les esferes públiques, les associacions cíviques que es formen per a practicar una activitat lúdica o desenvolupar un interès comú en el camp dels esports, l'art, la cultura, etc. Així mateix, moltes associacions o grups d'autoajuda, humanitaris i d'assistència als desfavorits no pretenen pas, com a objectiu primer, influir en la política institucional, sinó que s'adrecen directament a resoldre uns problemes socials determinats. Són aquelles organitzacions que anomenem *organitzacions no governamentals* (ONG).

4) Un actor col·lectiu encara més ampli és un **moviment social**, que no és pas equivalent als grups que es desenvolupen en el seu interior, sinó que és un fenomen força més extens (Kuechler i Dalton, 1992, pàg. 374; Casquette, 1998, pàg. 22):

Un moviment social és una xarxa interactiva d'individus, grups i organitzacions units per unes creences i uns valors comuns, que intervé amb una certa continuïtat en el procés de canvi social i polític, i adreça les seves demandes a la societat civil i a les autoritats mitjançant l'ús prevalent d'accions de protesta.

Moviments socials i organització en grups de pressió o *lobbies*

En els moviments socials conviuen els grups per temes i els *lobbies*. És el cas, per exemple, del moviment feminista, en el si del qual trobem autèntics *lobbies* orientats a les institucions polítiques estatals o europees que conviuen amb grups locals de dones. Aquests darrers tenen com a finalitat desenvolupar un sentiment feminista comunitari i no pas exercir cap mena de pressió sobre les autoritats. Així mateix, del moviment obrer han sorgit organitzacions importants, com ara els sindicats i els partits socialistes i els comunistes. Els sindicats es poden considerar els grups de pressió del moviment obrer, malgrat que són organitzacions extenses i identitàries que no responen només a la funció d'influir en el govern. Tant els moviments socials clàssics com els nous s'organitzen de manera diversa i, per això, dins el moviment poden conviure grups de pres-

sió amb l'objectiu d'influir en els governs i grups temàtics sense interès primordial per influir les autoritats.

Els anomenats **nous moviments socials (NMS)**, com ara l'ecologista, el pacifista, el feminista, l'homosexual, l'antiracista, el de solidaritat amb el Tercer Món i d'altres, són precisament nous perquè posseeixen unes característiques ideològiques, organitzatives, un estil polític i una base social diferent dels que tenen els moviments socials clàssics, per exemple, l'obrer, el nacionalista, el camperol i els religiosos.

Pel que fa als NMS, les classificacions emprades per a diferenciar-los són molt variades i depenen de diferents criteris, com ara l'orientació general (d'àmbit polític o d'àmbit sociocultural), la lògica de la seva acció (instrumental o expressiva), els tipus d'objectius (de promoció o de defensa) o els temes específics de què tracten o que els aglutinen.

Ara bé, tenint present que, com en tants altres camps de les ciències socials, no hi ha acord pel que fa a la millor classificació, pensem que una **distinció senzilla**, que consisteixi a diferenciar entre els moviments fortament identitaris i els moviments de solidaritat amb tercers, ens ajudarà a distingir els NMS més típics que han anat apareixent i han anat adquirint protagonisme al llarg dels darrers anys:

- Els **moviments identitaris** donen una importància primordial al manteniment i al desenvolupament d'una **identitat col·lectiva alternativa** i diferent d'aquelles dominants en la societat.

Exemples de moviments identitaris

Exemples d'aquest tipus de moviment són el pacifista i els moviments que s'hi relacionen, com ara l'antimilitarista. Un altre exemple és el moviment ecologista i d'altres que s'hi associen com ara l'antinuclear. També destaquen per la seva importància el moviment feminista i l'homosexual. Els moviments identitaris serien els més paradigmàtics i els que han servit de model per a l'elaboració dels quadres que presentem en el tercer apartat d'aquest mòdul.

- D'altra banda, els **moviments de solidaritat** abracen diferents moviments de **promoció, defensa i ajuda a tercers**, tant si es tracta de països com de determinats sectors socials.

Exemples de moviments de solidaritat

Són moviments que també comparteixen una identitat col·lectiva, però el seu objectiu principal no està pas centrat en aquesta identitat alternativa sinó en el fet de cooperar i ajudar el Tercer Món –Metges sense Fronteres, Intermón-Oxfam, Setem, Entrepobles–, contribuir a una justícia social més gran –moviments cristians com la teologia de l'alliberament i organitzacions cristianes com Justícia i Pau, Mans Unides, Càritas–, i defensar els drets de les minories racials –moviment antiracista, proimmigrants i organitzacions en contra de les lleis d'estrangeria– o els drets humans en general –organitzacions com Amnistia Internacional o Human Rights Watch.

Lectures complementàries

Pel que fa als moviments socials i a l'associacionisme a Catalunya, podeu llegir els textos següents:

A. Alabart (1989). "Els moviments socials a Catalunya". A: M. Caminal; J. Matas (ed.). *El sistema polític a Catalunya* (pàg. 143-159). Barcelona: Tecnos.

S. Sarasa (1998). "Associacionisme, moviments socials i participació cívica". A: S. Giner (dir.). *La Societat Catalana* (pàg. 985-1002). Barcelona: Institut d'Estadística de Catalunya.

Pel que fa a la situació dels moviments socials a Espanya i a les diferents comunitats autònomes, es poden consultar els *Anuaris sobre moviments socials*:

P. Ibarra; E. Grau (coord.) (2000). *Una mirada sobre la Red. Anuario sobre movimientos sociales*. Barcelona: Icaria / Betiko Fundazioa.

P. Ibarra; E. Grau (coord.) (2001). *Participando en la Red. Anuario sobre movimientos sociales*. Barcelona: Icaria / Betiko Fundazioa.

Tant els moviments identitaris com els solidaris busquen afavorir el **canvi social**, i els objectius que pretenen són **béns col·lectius**, és a dir, béns dels quals, un cop assolits, no solament gaudeixen els membres del moviment social, sinó tota la societat o, com a mínim, tot el col·lectiu de referència.

NMS i béns col·lectius

El moviment ecologista i les seves organitzacions, per exemple, lluiten per la conservació dels oceans i dels mars protestant contra els abocadors, les plataformes petrolieres, l'exploració dels fons marins, la pesca incontrolada o la captura de balenes; si tenen èxit en la seva empresa, tota la humanitat en resultarà beneficiada. Un altre exemple seria la batalla de les organitzacions antiracistes catalanes, com ara SOS Racisme i la Campanya contra la Llei d'estrangeria, atès que l'abolició o la modificació substancial d'aquesta llei comportaria el reconeixement dels drets de ciutadania per a tots els immigrants que viuen a Catalunya o a Espanya.

5) Per acabar, cal destacar l'aparició cap a mitjan anys noranta de noves formes d'acció col·lectiva centrades en les crítiques a la globalització. Els analistes parlen de novíssims moviments socials, de xarxes crítiques d'acció col·lectiva, del glo-moviment o del moviment de resistència global.

El **moviment o xarxes antiglobalització** són un conjunt molt heterogeni de grups temàtics i organitzacions en contra de la globalització econòmica que es coordinen amb altres moviments socials (clàssics i nous) i ONG, principalment en l'àmbit internacional, per lluitar contra les conseqüències econòmiques, socials, laborals, culturals, ecològiques i polítiques negatives d'aquest procés globalitzador de signe neoliberal.

La denominació antiglobalització...

... no és correcta des del punt de vista de les reivindicacions i discurs del mateix moviment. No són grups que estan en contra de la globalització, sinó que rebutgen el tipus de globalització que s'imposa: la globalització econòmica i cultural de signe neoliberal. De fet, defensen aferrissadament la globalització dels drets humans i la justícia (per ex., el Tribunal Penal Internacional), la circulació lliure de les persones (per ex., les lluites contra les lleis d'estrangeria), la lluita global contra el canvi climàtic i el deteriorament del medi ambient, la globalització dels drets socials, de l'educació, la salut, el desenvolupament i la participació. Fins i tot molts d'aquests grups del moviment defensen el reforçament i la reforma de l'ONU o la creació d'algun tipus de control polític per sobre de les multinacionals i dels organismes econòmics internacionals (per ex., ATTAC, Fifty Years is Enough). Aquesta etiqueta d'"antiglobalització" la van començar a divulgar els mitjans de comunicació arran de les manifestacions de Seattle i d'altres de posteriors. Tanmateix, nosaltres la farem servir perquè s'ha fet habitual i és breu, però sempre tenint en compte el que acabem d'esmentar.

El moviment antiglobalització és, per tant, un moviment social recent i nou que està **en fase de consolidació** i que es diferencia dels altres NMS per la seva organització, molt més laxa, i la seva composició multitemàtica i plural. El moviment antiglobalització és una mena de moviment de moviments (Pastor, 2002) o xarxa crítica d'acció col·lectiva (Ibarra, Gomà i Martí, 2002), ja que inclou un nucli dur –específicament organitzat en grups i plataformes diverses contra diferents aspectes de la globalització neoliberal– i un ampli ventall

Els béns col·lectius...

... es caracteritzen principalment per la impossibilitat de l'exclusió en el consum i perquè l'acció col·lectiva és indispensable per a la seva provisió (Olson, 1965, pàg. 14). El bé col·lectiu pot ser tant material –com ara aconseguir el 0,7% del PIB per al desenvolupament del Tercer Món, aire pur i zones verdes, l'equiparació salarial entre homes i dones, l'abolició del servei militar, etc.– com no material –la tolerància respecte de les altres races i les altres cultures, el canvi en els rols tradicionalment assignats a l'home i a la dona, la desaparició del llenguatge homòfob, etc.

S.O.S. RACISME

d'aliances i coalicions amb altres moviments socials, com ara l'ecologista, el feminista, el de solidaritat internacional, els moviments populars del Sud, el sindical, el pacifista, l'antiracista, i amb grups diversos com associacions veïnals, *okupes* i anarquistes.

La ideologia del moviment antiglobalització...

... queda molt ben reflectida en eslògans i lemes com ara "Un altre món és possible", dit per primer cop per Bernard Cassen al començament del seu discurs en el Primer fòrum social de Porto Alegre, l'any 2001. Des d'aleshores ha esdevingut el lema principal dels fòrums socials mundials i del moviment antiglobalització. Un altre lema interessant és el del servei de notícies Hacktivist: "Don't Hate the Media... Become the Media" ('No odiïs els mitjans... Esdevé un mitjà') o el de la Campanya contra la Cimera del Banc Mundial a Barcelona, l'any 2001: "Un altre món és possible. Globalitzem les resistències i la solidaritat".

El nucli dur del moviment antiglobalització està organitzat en grups temàtics o en forma de plataformes o xarxes transnacionals compostes per grups variats. Els més importants són els següents:

- **L'Acció Global dels Pobles (AGP)**, fundada l'any 1988 per organitzacions populars i ONG de tot el món en contra del capitalisme global. Dins aquesta xarxa destaca el grup britànic Reclaim the Streets ('Recuperar els Carrers'), compost per joves ecologistes, anarquistes, *okupes*, artistes i militants contra les multinacionals. Aquest grup ja té branques a diferents països i organitza amb grups afins ocupacions dels carrers, carnavals i actes festius, per exemple, amb els Disobedienti (antics Tute Bianche) dels centres socials italians, o amb el moviment *okupa* català i espanyol.
- **ATTAC** (Associació per una Taxació de les Transaccions Financeres per l'Ajut als Ciutadans) neix l'any 1998 a França i, poc després, es constitueix en "Moviment Internacional pel Control Democràtic dels Mercats Financers". Una de les mesures que propugnen és l'aplicació de la taxa Tobin, que grava els fluxos especulatius de capital. Han estat un dels principals promotors dels fòrums socials mundials de Porto Alegre.
- **Fifty Years is Enough** és una associació que va néixer als Estats Units amb ocasió del cinquantè aniversari de l'FMI i del BM. Comparteix amb ATTAC, la plataforma Jubilee i el moviment de solidaritat internacional la lluita per la condonació del deute extern, per la justícia social, pel control democràtic de l'FMI i el BM, i s'oposen a les polítiques neoliberals d'ajust estructural que s'apliquen al Tercer Món.
- **Public Citizen** dels Estats Units és l'associació de consumidors més gran del món amb 100.000 membres i coordina campanyes que denuncien el poder de les multinacionals i defensen l'ecologia, els drets socials i la lliure expressió.
- **Jubilee 2000 i Jubilee Sud International**, composta per un centenar d'ONG i organitzacions, en la seva majoria cristianes, que busquen la condonació del deute extern als països del Tercer Món i s'adrecen als líders eco-

Lectura complementària

Pel que fa als grups camperols antiglobalització podeu llegir el text següent:

J. Bové; F. Dufour (2001).
El mundo no es una mercancía. Los agricultores contra la comida basura. Barcelona: Icaria.

nòmics i mundials perquè s'incrementi l'ajut al desenvolupament i no s'imposin les polítiques d'ajust estructural.

- **Moviments camperols**, com ara Via Camperola (internacional), el Moviment dels Sense Terra (MST), del Brasil, i Navdanya, de l'Índia. Via Camperola és una coalició de moviments de petits agricultors que defensa la sobirania alimentària, l'agricultura ecològica i la reforma agrària en molts països. Dins de Via Camperola destaca la Confederació Camperola francesa i el seu líder, José Bové. L'MST, del Brasil, amb un milió i mig de camperols, lluita per la reforma agrària i organitza ocupacions de terres on desenvolupa cooperatives autogestionades pels pagesos. Amb altres moviments de camperols sense terra de Llatinoamèrica han format el Moviment Internacional de Camperols sense Terra. Navdanya està format per camperols, científics i professionals ecologistes amb l'objectiu de defensar els camperols dels països pobres, tot combatent les multinacionals que volen patentar plantes i llavors.
- **La Marxa Mundial de Dones**, iniciativa que va sorgir del moviment feminista del Quebec l'any 1998, consisteix en l'establiment d'una xarxa transnacional d'organitzacions de dones amb la finalitat de recollir idees i suggeriments de les dones de tot el món en contra de la pobresa i la violència de gènere, i per lluitar-hi localment. Nombroses dones de Catalunya i Espanya van participar en la Marxa 2000.
- **Instituts d'investigació, Think Tanks i observatoris alternatius**: Breton Woods Project (Gran Bretanya), Third World Network (Estats Units), Focus on the Global South (Tailàndia), Corporate Europe Observer, l'Observatori sobre les Transnacionals, el Centre de Desenvolupament i Informació Alternatius per a la Condonació del Deute (Sud-àfrica), el Centre d'Assessoria i Estudis Socials (CAES) de Madrid. Aquests instituts d'estudi són molt importants per al moviment perquè es dediquen a analitzar empíricament els fets que denuncien i a fer propostes alternatives per a la solució dels efectes perversos de la globalització.
- **Mitjans de comunicació per Internet**: Indymedia (internacional), Nodo50 (Espanya), Samizdat (França) i Rebelión (Llatinoamèrica). Són mitjans internacionals amb diferents serveis: agència de notícies i premsa alternativa, recull de protestes contra la globalització, fòrums de debat, servidors de comunicació i difusió d'organitzacions alternatives i bases de dades. Les seves adreces són les següents: www.indymedia.org, barcelona.indymedia.org, www.nodo50.org, www.samizdat.net, www.rebellion.org. A més d'aquests mitjans per Internet, destaca el diari mensual de notícies internacionals *Le Monde Diplomatique*, que ha estat, juntament amb ATTAC, un dels principals impulsors del Fòrum de Porto Alegre.
- **Black Bloc o AntiCapitalist Bloc**: són col·lectius anarquistes informals però ben organitzats, que rebutgen la propietat privada i fan servir la vio-

lència per a destruir els seus símbols (cotxes i botigues de luxe, sucursals bancàries, franquícies multinacionals, etc.).

- El nucli dur a **Espanya** es compon de diferents organitzacions, com ara l'MRG, l'XCADE i ATTAC, a més de mitjans alternatius (Indymedia Barcelona, Nodo50) i del centre d'estudi CAES esmentat abans.

L'MRG (Moviment de Resistència Global) es va formar per mobilitzar-se contra l'Assemblea de l'FMI i del BM a Praga l'any 2000. Després de Praga van decidir d'establir-se com un espai de coordinació de grups i moviments que tenien en comú el rebuig al capitalisme global. L'estructura organitzativa de l'MRG era descentralitzada, assembleària i horitzontal. Al gener del 2003, MRG Catalunya es dissol per diferents raons que es comentaran en l'apartat 3 d'aquest mòdul.

L'XCADE-RCADE (Xarxa Ciutadana per l'Abolició del Deute Extern) es va formar arran de les mobilitzacions i de la Plataforma a favor del 0,7% del PIB. La seva principal iniciativa ha estat la convocatòria de la Consulta Social per l'Abolició del Deute Extern el mateix dia de les eleccions generals del 2000. La Consulta va ser un èxit: 1.060.000 vots a tot Espanya, dels quals 400.000 a Catalunya.

El moviment antiglobalització i el moviment de solidaritat internacional...

... estan fortament coordinats, sobretot en els últims anys. De fet, organitzacions clàssiques del moviment de solidaritat internacional, com ara Intermón-Oxfam o Metges sense Fronteres, formen part de les xarxes del nucli dur del moviment antiglobalització o s'hi relacionen. Moltes ONG i moviments populars de base dels països del Sud estan integrats també en l'Acció Global dels Pobles o en altres plataformes antiglobalització, de manera que es coordinen amb les ONG i moviments del Nord. A Espanya es va donar una estreta col·laboració entre sectors antiglobalització i el moviment solidari internacional durant les campanyes per la cessió del 0,7% del PIB i durant la Consulta per l'Abolició del Deute Extern. De fet, un gran nombre d'ONG es van integrar dins la xarxa XCADE. Darrerament, per tant, el moviment de solidaritat internacional a Espanya i a altres països ha pres consciència que hi ha una forta interrelació entre la globalització econòmica i financera, els problemes per al desenvolupament en els països del Sud i unes polítiques estatals de cooperació clarament insuficients.

Així, sota el paraigua de l'antiglobalització s'han mobilitzat en temps rècord milers de persones arreu del món des de l'esclat a Seattle l'any 1999.

Aquest nou moviment o xarxa antiglobalització resulta ser un bon exemple de capacitats de coordinació i de crida cap a altres moviments, i també de capacitat d'influència en el debat públic recollit pels mitjans de comunicació i els mateixos polítics i responsables econòmics. No obstant això, no compta amb una militància nombrosa en el seu nucli dur, i alguns analistes opinen que serà molt difícil la seva consolidació precisament per la seva heterogeneïtat, estructura laxa i descentralitzada, manca d'agenda comuna, i activisme abocat excessivament cap a temes internacionals.

També formen part del nucli del moviment...

... antiglobalització alguns sindicats molt importants com el CUT (Central Única dos Trabalhadores), del Brasil, que representa vint milions de treballadors i aplega tres-cents sindicats. També són presents sindicats petits de caire anarquista com la CGT espanyola. La resta de sindicats, tant nord-americans com europeus, s'alien amb el moviment només en moments puntuals (per ex., manifestacions contra cimera, participació als fòrums socials mundials) i per temes específics (per ex., defensa dels serveis públics, rebuig a les deslocalitzacions d'empreses, etc.).

2. Evolució de la nova onada participativa: dels anys seixanta al segle XXI

Per a comprendre la gènesi i el significat d'aquesta marea participativa és convenient d'explicar, de manera cronològica, la **situació política i socioeconòmica** que ha acompanyat el desenvolupament de la participació i dels actors col·lectius que l'han protagonitzada:

1) **Després de la Segona Guerra Mundial**, que va servir per a poder posar fi als règims feixistes, les democràcies occidentals entren en un període d'estabilitat i consens que s'allarga durant dues dècades aproximadament. Per primera vegada en molts anys, la societat i els actors polítics –partits, sindicats, *lobbies* d'empresaris– no apareixen dividits com a conseqüència de conflictes ideològics o de classe irresolubles, sinó que s'estableix un acord bàsic que consistia en l'acceptació del sistema polític democràtic i de l'economia capitalista.

2) Tanmateix, a les **acaballes dels anys cinquanta i a la primeria dels seixanta**, molts analistes comencen a percebre l'apatia i l'escassa participació política dels ciutadans (Lane, 1959; Milbrath, 1965), mentre que altres autors opinaven, a més, que s'havia arribat al final de les ideologies polítiques clàssiques (Bell, 1960; Lipset, 1960). Això no obstant, la interpretació que es feia d'aquest fenomen no acostumava a ser negativa, sinó que es considerava que la inactivitat política i l'esgotament de les ideologies clàssiques –marxisme, liberalisme, nacionalisme– contribuïen a l'estabilitat del sistema democràtic.

3) Sorprenentment, i sense que cap analista ho hagués predit, cap a **mitjan anys seixanta** apareixen les primeres mostres de descontentament que es manifesten en forma de revoltes, en les enquestes que mostren la caiguda de la confiança en els polítics i en les autoritats, i en la participació en les eleccions, que disminueix.

L'any 1968, una fita clau

De manera simultània i gairebé espontània, el moviment d'estudiants universitaris protagonitza accions de protesta importants a diversos països democràtics europeus, als Estats Units, Mèxic i també a Txecoslovàquia. El moviment era d'esquerres, d'inspiració anarquista i anava contra el sistema, i alhora rebutjava el socialisme totalitari implantat als països de l'Est i la Unió Soviètica. A França, el moviment estudiantil va aconseguir paralitzar durant el mes de maig del 1968 la vida del país amb ocupacions, manifestacions, barricades, etc. i amb el suport de molts treballadors en vaga. A Txecoslovàquia, les reivindicacions i les protestes dels estudiants, els intel·lectuals i les noves generacions van anar encaminades a la introducció de mesures democratitzadores en el socialisme real. Aquest corrent a favor de l'obertura va arribar al poder al gener del 1968 de la mà d'Alexander Dubcek, que es va afanyar a reconèixer els drets de llibertat d'expressió, de premsa, d'associació i de reunió, i a establir mecanismes d'elecció democràtica dintre el Partit Comunista. Aquest somni va durar ben poc, perquè a l'agost del mateix any els tancs del Pacte de Varsòvia van envair les fronteres txecoslovaques.

El final dels anys seixanta és un temps de protesta, de crítica radical al sistema establert i de despertar participatiu. Els analistes ja no s'interessen per l'apatia,

Factors de l'estabilitat i el consens

Aquest fet va ser possible gràcies a la voluntat d'impulsar polítiques redistributives, al compromís de desenvolupar l'estat de benestar, i a la política propensa a afavorir el creixement de l'economia i del nivell de vida. I, atès que aquests objectius es van aconseguir en bona mesura, no solament les autoritats polítiques i les institucions democràtiques sinó també les organitzacions polítiques i socials –partits, sindicats– gaudiren d'una alta legitimitat.

Moviment hippy i moviments estudiantils

A la darreria de la dècada dels anys seixanta, en alguns països com ara els Estats Units, França o la República Federal d'Alemanya, la legitimitat de la democràcia representativa i de l'economia capitalista eren qüestionades per corrents contraculturals com el moviment *hippy* i per moviments d'estudiants universitaris de caràcter contestatari que anaven contra el sistema.

Primavera de Praga (1968).

sinó que la participació política, la mobilització i la protesta es converteixen en els temes estrella (Lipsky, 1968; Touraine, 1968).

4) El moviment estudiantil i la contracultura *hippy* comencen a decaure durant els anys setanta. Això no obstant, la lògica participativa continua present en les democràcies mitjançant:

a) Els NMS (ecologisme, feminisme, pacifisme, etc.) que es creen durant els anys setanta. Aquests reben el testimoni de la crítica envers el sistema polític, econòmic i ideològic dominant; el del comportament polític no convencional, i el de la recerca de l'autonomia organitzativa.

Extensió dels moviments estudiantils

Malgrat que a França, la República Federal d'Alemanya, els Estats Units i Txecoslovàquia els moviments de protesta van tenir més importància sobretot per la seva capacitat mobilitzadora o les seves repercussions en la societat i en les decisions polítiques, la rebel·lió dels estudiants universitaris es va estendre arreu de molts altres països.

El comportament o la participació política no convencional

Es refereix a les accions o activitats polítiques de protesta que es duen a terme fora de les institucions polítiques del país o, fins i tot, fora de la llei. Que les activitats de protesta no siguin convencionals es deu també en part al rebuig que susciten entre gran part de la població, però sobretot al fet que, normalment, són activitats que no estan controlades ni mediatitzades per les institucions ni pels actors polítics establerts. A més, algunes activitats de protesta –com ara els tancaments, les ocupacions, els bloqueigs de trànsit, la desobediència civil davant les lleis, les vagues i les manifestacions no autoritzades– són il·legals, i d'altres poden fer servir la violència contra la propietat privada o el mobiliari públic. Això no obstant, certes activitats legals no convencionals com ara les manifestacions o la firma de peticions –habitualment per a donar suport a iniciatives legislatives populars i per a portar demandes als governs– s'han convertit durant els anys setanta i vuitanta, i actualment, en formes gairebé convencionals, atès que són més emprades i acceptades entre la població i, també, com a conseqüència del descrèdit que pateixen les activitats més convencionals relacionades amb els partits i les campanyes electorals.

b) Ara bé, no solament els NMS s'erigeixen com a protagonistes de la lògica participativa, sinó que també resorgeixen les **clivelles** clàssiques –com ara el nacionalisme– que es consideraven apagades. Així, veiem com es creen nombrosos grups locals i regionals que demanen la descentralització de l'autoritat política. D'altra banda, l'opinió pública es comença a preocupar per la qualitat de vida, per qüestions culturals i per nous problemes socials.

Els *cleavages* o clivelles

Són divisions o línies de conflicte polítiques i socials que es desenvolupen històricament i que, com que divideixen la societat, caracteritzen els partits i els seus votants. La clivella nacionalista –o territorial, cultural i ètnica– es basa en el conflicte que es produeix en alguns estats entre les forces centralitzadores i la perifèria, que busca mantenir la seva autonomia o augmentar-la. La clivella socioeconòmica, és a dir, l'eix del conflicte esquerra/dreta –basat històricament en la diferència d'interessos entre treballadors i capitalistes o empresaris– ha estat predominant en la majoria de democràcies des de les acaballes del segle XIX fins avui.

c) A més, durant els anys setanta es consolida el **neocorporativisme**, de manera que s'aconsegueix la participació dels sindicats i de les organitzacions empresarials en l'elaboració de les polítiques socioeconòmiques. Això no obstant, s'entreveuen ja les tendències jeràrquiques i burocràtiques dintre aquestes organitzacions i s'observa com, sobretot en el cas dels sindicats, la seva incorporació a la lògica representativa les allunya de la seva base social.

 Vegeu la definició i les característiques del neocorporativisme en el subapartat 3.4 del mòdul "El govern representatiu".

d) Al llarg dels anys setanta es produeix un altre esdeveniment participatiu que cal destacar i que es caracteritza per les **demandes de democràcia** i de **participació política** que s'estenen pels països del sud d'Europa, com ara Grècia, Portugal i Espanya, que patien règims autoritaris.

Així, cap a **mitjan anys setanta**, un conjunt de factors conflueixen i possibiliten el canvi de règim cap a la democràcia, entre els quals cal remarcar el desig de la població de participar i de decidir lliurement en política, i la capacitat mobilitzadora i organitzativa de les forces en favor de la democràcia. Molts dels analistes de les transicions democràtiques destaquen la importància d'una societat civil forta, pluralista i participativa, en l'arribada i la consolidació de la democràcia (Schmitter, 1994; Linz i Stepan, 1996).

Importància de la societat civil en les transicions democràtiques de Grècia, Portugal i Espanya

A Grècia, Portugal i, sobretot, Espanya, hi van estar presents uns elements determinats que van donar forma a una societat civil valedora i propiciadora de la democràcia. Aquests elements van ser l'existència d'identitats comunitàries o grupals –territorials, polítiques, ideològiques, de classe, culturals, religioses– independents de l'estat autoritari; la presència d'organitzacions polítiques i socials autoconstituïdes amb capacitat per a defensar els seus interessos i els seus ideals, tot i ser clandestines; i les estratègies de mobilització popular i de protesta que van triar aquestes identitats i aquestes organitzacions (Schmitter, 1994). Així, per exemple a Espanya, la identitat nacional basca i catalana no van pas desaparèixer malgrat la repressió, sinó que es van reproduir de generació en generació mitjançant agents de socialització primària informal –la família o el grup d'amics– o de socialització secundària –associacions culturals, de veïns, esportives, parròquies locals, alguns seminaris de sacerdots i ordes religiosos– que no estaven prou controlats pel franquisme. Durant el començament de la transició, els partits polítics ja eren uns interlocutors importants que calia que tinguessin en compte els dirigents polítics provinents del franquisme i que van liderar la reforma cap a la democràcia.

L'Assemblea de Catalunya, reunida per primer cop l'any 1971, va servir per a coordinar la iniciativa de les diverses agrupacions ciutadanes que lluitaven en contra de la dictadura.

5) La **dècada dels vuitanta i el principi dels noranta** té un caràcter menys contestatari i crític que no pas les èpoques anteriors. Pel que fa a la participació política, cal destacar el següent:

a) Els NMS, com ara l'ecologista, el pacifista i el feminista, es van **consolidant organitzativament**, i les qüestions i els temes que defensen ressonen en l'opinió pública i en l'agenda dels polítics. Tanmateix, han evolucionat força i han perdut independència respecte dels poders públics; i la seva capacitat de mobilització per a l'acció no arriba pas a sectors tan amplis de la població com abans.

Mobilitzacions a Europa contra l'armament nuclear

Una de les darreres grans mobilitzacions de protesta a l'Europa occidental afavorida pels NMS –el pacifista, l'antinuclear, l'ecologista i el feminista– va tenir lloc a començament dels anys vuitanta, contra el desplegament i la construcció dels nous míssils de l'OTAN a Europa. La decisió de construir míssils nuclears d'abast mitjà i llarg, i estacionar-los-hi va provocar –principalment a Holanda, la República Federal d'Alemanya i la Gran Bretanya– grans manifestacions i la ocupació il·legal dels emplaçaments militars dels míssils. Entre les accions que van causar més impacte en l'opinió pública, hi va haver l'establiment d'un campament de dones a Greenham Common (Gran Bretanya) al voltant del recinte on es guardaven els míssils. Aquests esdeveniments van crear una unió i una solidaritat considerables entre els diversos nous moviments socials, tant en l'àmbit nacional com en l'internacional.

b) Així mateix, hi ha un altre fenomen participatiu que adquireix importància: la creació d'una multitud de **grups per temes** que, de vegades, competeixen amb els NMS establerts, però que, en moltes ocasions, també són creats per aquests mateixos moviments.

c) Finalment, assistim a la darrera onada democràtica a Europa amb la caiguda del Mur de Berlín, l'any 1989, i el començament dels processos de **transició a la democràcia** als països de l'Est i a l'antiga Unió Soviètica.

Societat civil i transicions democràtiques als països de l'Est d'Europa

L'anomenada *Revolució de Vellut* dels països de l'Est d'Europa va ser afavorida per moviments i organitzacions de la societat civil, com ara els moviments dels dissidents a favor dels drets humans i de les llibertats civils i polítiques, els intel·lectuals, els sindicats i les esglésies. Ara bé, a diferència del que va passar a Grècia, Portugal i Espanya, en aquests casos –llevat de Polònia i Txecoslovàquia– la societat civil no estava organitzada de manera prou independent de l'estat comunista, el qual es caracteritzava per dur a terme una política molt més intervencionista en la societat civil.

Ara bé, cal tenir en compte que el context econòmic, polític i social de la dècada dels vuitanta va influir negativament en el desenvolupament de la lògica participativa.

a) Els treballadors i amplis sectors de la classe mitjana es van veure afectats pel nou fenomen de l'**estagflació**, caracteritzat per la inflació i l'atur. Al mateix temps, les **polítiques de reajustament** engegades pels governs –com ara la reconversió industrial, el control dels salaris o la retallada de les polítiques redistributives– els van afectar greument, principalment pel que fa a l'estabilitat laboral i als seus drets socials. 🚫

En aquest context d'inseguretat econòmica, els NMS i els seus temes perden importància per als ciutadans, però també per als governs i per als partits, mentre que les preocupacions materialistes tornen a adquirir protagonisme.

Context econòmic

La recessió econòmica desfermada al llarg dels setanta per l'augment sobtat dels preus del petroli va resultar agreujada per l'excés de dèficit públic i una economia excessivament productivista i dependent de la demanda. Tot plegat va produir importants conseqüències en el teixit social i en les perspectives ideològiques dels anys vuitanta.

Protestes dels treballadors

Moltes de les protestes (vaguetes, tancaments, manifestacions) de les acaballes dels setanta i de la dècada dels vuitanta són protagonitzades pels treballadors i els seus sindicats i van dirigides contra la reconversió industrial i contra les polítiques socioeconòmiques d'ajustament.

Valors generacionals i context socioeconòmic

Els valors materialistes estan lligats a les necessitats materials i predominaven entre les generacions que havien viscut durant la seva joventut una forta inseguretat econòmica i personal causada per les guerres i per les crisis econòmiques de la primera meitat del segle XX. Els valors postmaterialistes es refereixen, en canvi, a les necessitats d'autorealització personal –entre aquestes una participació més gran en tots els àmbits–, a la qualitat de vida, al desenvolupament cultural i al respecte pel medi ambient. Aquests valors tendeixen a estendre's més entre les generacions que van viure els seus anys de formació en la dècada dels seixanta i que van gaudir d'un entorn de benestar econòmic.

Això no obstant, el fet que periòdicament es produeixin crisis econòmiques com la que es va desencadenar a mitjan anys setanta, o que hi hagi canvis dràstics en les condicions econòmiques, socials i tecnològiques –els quals porten a una preocupació més gran per la situació laboral o pel futur–, no comporta una desaparició de les tendències postmate-

rialistes. Poden disminuir, però no desapareixen pas, perquè constitueixen els valors característics de les generacions formades en períodes de prosperitat.

De fet, actualment s'està produint la substitució generacional de generacions materialistes –les dels joves de l'època d'entreguerres i de la darrera postguerra– per cohorts més postmaterialistes –integrades per les dels joves dels anys seixanta i fins mitjan anys setanta. D'aquesta manera, sembla força probable el tomb cap al postmaterialisme i la continuïtat de les noves formes d'acció col·lectiva com els NMS i els grups per temes (Inglehart, 1991, cap. 1 i 2).

b) Així mateix, les **ideologies conservadores i neoliberals** partidàries d'un estat mínim i creients convençuts en l'eficàcia dels mecanismes de mercat per a la solució de la crisi econòmica triomfen en diversos governs occidentals durant els anys vuitanta. Un tret específic d'aquesta època és que no sols els governs conservadors de dretes duen a terme polítiques neoliberals, sinó que també els governs d'esquerres davant la crisi econòmica adopten mesures de reconversió industrial, privatització de les empreses estatals i retallada de les despeses públiques.

La revolució conservadora a la Gran Bretanya i als Estats Units

La denominada *revolució conservadora dels vuitanta*, encapçalada per Margaret Thatcher a la Gran Bretanya i Ronald Reagan als Estats Units, va produir un retrocés en la marea participativa que hem comentat fins ara. Si bé els primers anys aquests governs van haver d'afrontar vagues importants de treballadors –és el cas de la Gran Bretanya– i diverses accions de protesta per part dels moviments en favor dels drets civils i dels NMS –en el cas dels Estats Units–, la resta dels seus mandats consecutius van transcórrer immersos en una sensació de passivitat.

La majoria absoluta parlamentària, l'opinió pública preocupada per la situació econòmica –i, en bona mesura, a favor de les mesures neoliberals–, la manca d'accés dels desafiadors a un sistema polític purament representatiu i l'actitud tancada i poc negociadora de les elits conservadores dirigents, va desanimar molts dels participants potencials. Les organitzacions sindicals, moltes associacions locals i nous moviments socials van perdre militància i impacte en la política en els països governats per majories conservadores, però també en aquells que estaven dirigits per socialdemòcrates.

6) Malgrat aquests fets, **al llarg de la dècada dels noranta i en els anys que portem del nou mil·lenni** es produeix una nova efervescència participativa i associativa, tot i que amb característiques diferents de les que es donaven en dècades anteriors.

El moviment *okupa o squatter*

Es tracta d'una mostra d'un nou moviment social sorgit arran d'un tema o d'un problema: l'escassetat i l'encariment dels habitatges per als joves, però que té unes connotacions culturals i de rebuig del sistema ben clares. Molts dels seus seguidors no tenen recursos per llogar o comprar un pis, però sobretot, els *okupes* busquen de posar en pràctica un estil de vida alternatiu, denunciar les contradiccions del sistema capitalista, i s'organitzen d'una manera que recorda les comunes *hippies*. Els seus mètodes de decisió són assemblearis i fan servir preferentment les accions de protesta i diverses tècniques de resistència per a evitar els desallotjaments. A Catalunya és un moviment important, que ha aconseguit la difusió de les seves accions en els mitjans de comunicació i el suport del moviment veïnal (Alabart, 1998).

Els NMS es mantenen, recuperen presència pública en els anys noranta i, en alguns casos, com l'ecologista, formen partits per a poder assolir més influència política.

Ronald Reagan

La ideologia conservadora i neoliberal...

... queda reflectida en els lemes següents: "Allò que anomenem societat no existeix; solament hi ha homes i dones individuals, i hi ha famílies", de Thatcher, i: "El govern no és la solució, és el problema", de Reagan.

La gran part dels moviments han aconseguit **crear xarxes**, coordinar-se i estendre's en l'àmbit local, nacional i internacional, per acumular forces i assolir les seves fites globals. El **moviment ecologista** és el que ha recollit els èxits més grans pel que fa a l'aprovació de lleis. Així mateix, té presència parlamentària –mitjançant els Verds o alguns altres partits ecologistes– en nou països europeus i en el Parlament Europeu; i gairebé a tot arreu d'Europa són convidats a formar part de consells consultius o d'observació del medi ambient establerts pels ministeris corresponents. També en la dècada dels noranta uns altres moviments nous, com ara l'**homosexual**, han adquirit presència en el debat públic i força mobilitzadora tot i haver sorgit ja fa temps, a la darrerria dels setanta.

A més de tots aquests moviments de tipus identitari, també comencen a proliferar els **nous moviments solidaris d'ajut i de cooperació amb el Tercer Món**, que tot sovint deriven de l'esquerra clàssica i s'alimenten dels seus militants, però que també compten amb nombrosos voluntaris cristians i molts joves que rebutgen la militància política partidista.

Solidaritat a Espanya

A Espanya, hi ha exemples importants com ara els grups que lluiten per aconseguir la cessió del 0,7% del PIB i la condonació del deute extern als països subdesenvolupats. Així mateix, ja fa temps que ha començat un augment de l'associacionisme i del voluntariat a favor dels més perjudicats socialment que viuen en el nostre país com ara els ancians, els immigrants, els aturats, els pobres, els malalts de sida, les dones maltractades, els drogodependents o les minories ètniques, però cal remarcar el fet que moltes vegades són els mateixos afectats aquells que creen les associacions.

En general, qualsevol problema o tema que afecti un grup de ciutadans pot suscitar la creació d'un grup organitzat per a solucionar-lo. Per exemple, hi ha associacions de veïns, de consumidors o a favor del dret a l'avortament que són importants a tot el món pel que fa al nombre d'associats, i també per la seva influència social i política.

Com afirma Inglehart (1991, pàg. 379), actualment estem immersos en un nou model de participació.

Es tracta d'un model anomenat **director d'elits**, en el sentit que s'orienta vers temes específics i es basa en grups *ad hoc*, els quals prenen la iniciativa sense esperar que ho facin les elits de les clàssiques organitzacions burocratitzades i amb molta càrrega ideològica, com ara els partits o sindicats.

El nivell educatiu més alt dels ciutadans, la seva capacitat ara més àmplia per a entendre el món polític, comunicar-se amb l'entorn social i relacionar-s'hi, fan possible que condueixin i defensin les seves preferències individuals ells mateixos i que, en aquest sentit, les elits polítiques ja establertes hi hagin de parar atenció.

A més a més, actualment, com veurem en l'apartat quart d'aquest mòdul, hi ha autoritats i gestors públics que han optat per afavorir la participació i la deliberació política fora dels partits o de les institucions polítiques representatives.

Aparició de nous instruments participatius

Com veurem a continuació, certs alcaldes, dirigents partidistes i gestors han decidit dissenyar i finançar instruments i processos participatius nous, com ara els consells ciutadans o els plans comunitaris, i donar-los suport. En el futur potser es podran consolidar com a noves institucions polítiques.

Interacció entre nous moviments socials i velles clivelles a Espanya

A Espanya, els NMS i l'associacionisme deslligat dels partits, sindicats i l'església tradicional es comencen a incrementar a partir de l'acabament dels vuitanta i durant els noranta (Alberich, 1994; Mota, 1999). Això no obstant, els partits i els sindicats, basats en les clivelles socioeconòmiques, encara són molt importants. De fet, la majoria de les accions de protesta o no convencionals són fruit de reivindicacions laborals dutes a terme pels treballadors i els sindicats. Així, juntament amb la clivella nacionalista, la clivella esquerra/dreta continua essent rellevant i els nous temes defensats pels NMS i les associacions no partidistes han trobat més dificultats per a la seva expansió en comparació amb el que ha passat en els altres països europeus.

7) Molt relacionat amb tot aquest entorn, **a les acaballes dels noranta i fins ara**, s'ha desfermat un nou fenomen participatiu amb un gran ressò als mitjans de comunicació i que ha provocat un cert desconcert entre els representants polítics i els poders econòmics mundials: **el moviment o xarxes antiglobalització**.

L'espurna que va marcar l'inici de l'interès dels mitjans de comunicació i de l'opinió pública mundial per aquest moviment va esclatar a Seattle al novembre de 1999 durant la Cimera de l'Organització Mundial del Comerç (OMC), en la qual 50.000 manifestants, molts d'ells disfressats i fent servir mètodes d'acció directa (bloqueig de carreteres i d'entrades a edificis, encadenaments, resistència passiva contra la policia, etc.), van aconseguir de paralitzar les negociacions de la Cimera.

L'anomenada *batalla de Seattle* va ser la primera victòria de ressò mundial del moviment antiglobalització, el qual ja es venia forjant des del començament dels noranta.

Efectivament, al llarg dels noranta van ser nombroses les accions i crítiques contra les polítiques d'ajustament de l'FMI (Fons Monetari Internacional) i del BM (Banc Mundial) als països del Sud, contra el tancament d'empreses multinacionals als països del Nord per situar-se a les zones del Sud més barates laboralment tot explotant nens i treballadors adults, contra el deteriorament ecològic del planeta –denunciat a la Cimera de Rio l'any 1992– i contra l'extensió del consumisme i la privatització dels serveis i espais públics, que s'anaven produint des de la dècada dels vuitanta.

La revolta a Chiapas l'any 1994 per part de l'EZLN (**Ejército Zapatista de Liberación Nacional**) també va esdevenir un exemple per als antiglobalitzadors perquè mostrava la possibilitat d'articular un discurs anticapitalista internacionalista i localista alhora, i l'èxit de l'ús de les noves tecnologies de

la comunicació i la informació per a les finalitats del moviment (Castells, 1998, pàg. 95-106).

De Seattle ençà, els grups del moviment van decidir de manifestar-se, organitzar trobades alternatives i boicotejar les cimeres i fòrums dels poders polítics i econòmics mundials allà on se celebressin amb l'objectiu de denunciar les polítiques neoliberals i crear un espai i un discurs alternatiu de solucions als problemes mundials.

La **cronologia** de cimeres i fòrums econòmics, protestes i fòrums alternatius més significatius, de Seattle ençà, ha estat la següent:

- Washington (abril 2000): Cimera de l'FMI i del BM, contestada per més de 10.000 persones de les xarxes antiglobalització, encara que aquest cop no aconseguen de paraitzar les reunions.
- Praga (setembre 2000): Assemblea conjunta de l'FMI i del BM, contestada per les xarxes antiglobalització i joves dels antics països comunistes: 12.000 persones van participar en les protestes i l'Assemblea es va haver de clausurar un dia abans.
- Davos-Porto Alegre I (març 2001): Fòrum Econòmic Mundial a Davos (organitzat per líders polítics i econòmics) i Primer Fòrum Social Mundial a Porto Alegre, que representa la primera trobada mundial organitzada pels grups i crítics contra la globalització neoliberal.
- Quebec (abril 2001): III cimera de les Amèriques, amb la presència de trenta-quatre caps d'estat, on es volia començar l'aplicació del Tractat de Lliure Comerç de les Amèriques (TLCA). La Cimera va aixecar nombroses protestes dels grups antiglobalització i de sectors populars de Llatinoamèrica i Amèrica del Nord. El tractat encara no s'aplica.
- Barcelona (juny 2001): la Cimera del BM sobre desenvolupament econòmic es va suspendre –posteriorment es va fer per Internet– davant la por que les mobilitzacions poguessin boicotejar les reunions de la Cimera. El moviment antiglobalització a Espanya va organitzar una Contracimera, i va demostrar coordinació, unitat i capacitat de mobilització.
- Gènova (juliol 2001): Cimera del G-8 i Contracimera anomenada Fòrum Social de Gènova. Les autoritats van desplegar 20.000 policies i soldats, que van reprimir les trobades. Un policia va matar el jove Carlo Giuliani. A la manifestació principal contra la globalització hi van assistir 300.000 persones i dins el fòrum es van aplegar més de 800 organitzacions, entre les quals hi havia sindicats, partits d'esquerres i organitzacions cristianes.

La policia carrega contra els manifestants mentre Carlo Giuliani jeu a terra.

- Nova York-Porto Alegre II (gener 2002): Fòrum Econòmic Mundial a Nova York i Segon Fòrum Social Mundial a Porto Alegre. A aquest últim, hi van acudir 50.000 persones, que van treballar i discutir al llarg de cinc dies en cent tallers.
- Barcelona (març 2002): Cimera de la Unió Europea i Fòrum Social de Barcelona. 300.000 manifestants també van ocupar els carrers de Barcelona, encara que no es va assolir la unitat d'acció i de discurs de Gènova. D'altra banda, a diferència del que va succeir a Gènova, la multitudinària manifestació va transcórrer d'una manera pacífica.
- Florència (novembre 2002): Primer Fòrum Social Europeu. A banda dels fòrums socials mundials, que es duen a terme a Porto Alegre, s'organitzen fòrums socials regionals o temàtics per a aprofundir o debatre qüestions prioritàries per a la conjuntura regional o mundial. El Primer Fòrum Social Europeu va tractar de la guerra contra l'Iraq, del tema de la futura Constitució europea (l'esborrany de la qual s'aprovarà el desembre del 2003) i de la necessitat de globalitzar els Drets Socials tot començant pel reconeixement d'una Carta dels Drets Socials. Milers de persones van assistir als tallers i seminaris, i més de 500.000 van acudir a la manifestació festa, que va tancar el fòrum. A més, es va dur a terme una assemblea de moviments socials, que va engegar un calendari d'accions en l'àmbit europeu contra la guerra i contra les properes reunions del G-8 i de la Unió Europea.
- Davos-Porto Alegre III (gener 2003): Fòrum Econòmic Mundial a Davos i Tercer Fòrum Social Mundial a Porto Alegre. En aquest Fòrum Econòmic Mundial es reconeix que l'opinió pública ha perdut la confiança en les institucions econòmiques internacionals i les empreses (www.weforum.org). Paral·lelament, es va dur a terme el Tercer Fòrum Social Mundial a Porto Alegre, que va concloure amb una condemna de la guerra a l'Iraq, del TLCA i de la globalització neoliberal. Hi van participar més de 100.000 persones i 5.800 moviments de 156 països (www.forumsocialmundial.org.br). Mentrestant, els grups antiglobalització i pacifistes de tot el món, inclosos els dels Estats Units, es mobilitzen en contra de la guerra. El Quart Fòrum Social Mundial es farà a l'Índia l'any 2004 (www.wsfindia.org).

Per a comprendre la significativitat i l'aparició del moviment antiglobalització, cal explicar el nou context polític, econòmic, social i tecnològic en què es desenvolupa. Tenint present l'escenari que explicarem en el mòdul "Globalització econòmica i política", els analistes parlen d'una nova **estructura d'oportunitat política** de tipus **transnacional**, que ha creat les noves possibilitats per a l'aparició del moviment antiglobalització (Guidry, Kennedy i Zald, 2000; Ibarra, Gomà i Martí, 2002).

L'estructura d'oportunitat política

Fa referència al conjunt de dimensions de l'estructura política que proporcionen incentius per al desenvolupament d'un procés mobilitzador (Tarrow, 1997; McAdam, McCarthy i Zald, 1999). Aquest conjunt de dimensions de l'estructura política és entès en un sentit ampli, incloent-hi l'obertura de les institucions polítiques, les relacions amb les elits polítiques i amb altres moviments més consolidats, i les situacions conjunturals. Tot plegat pot contribuir al fet que l'incipient moviment pugui reduir els costos de l'acció col·lectiva i començar a organitzar-se i fer-se visible.

Des del punt de vista **tecnològic**, la nova estructura d'oportunitat és donada pel fet que el ciutadà i els grups ara tenen mitjans més ràpids i personalitzats per a intercanviar informació, organitzar-se i aprendre. Totes aquestes possibilitats fan augmentar les capacitats cognitives i relacionals dels ciutadans tant als països del Nord com del Sud. En un entorn de descrèdit de la política tradicional –es detecta una majoritària desafecció cap a les institucions polítiques representatives– aquestes noves possibilitats i capacitats poden conduir a noves formes de participació fora de la política tradicional.

La desafecció política

Fa referència a la caiguda de la satisfacció i de la confiança en les actuacions de les institucions polítiques (partits, administració, govern, parlaments) i en les autoritats i polítics en general, que és reflectida en les enquestes i es mostra també en la tendència a la volatilitat electoral i en la baixada de la militància partidista. Pharr i Putnam (2000) han detectat aquesta desconfiança i insatisfacció en un estudi empíric fet a catorze països amb democràcies consolidades i Torcal (2001) l'ha detectat també en les noves democràcies del sud d'Europa (incloent-hi Espanya) i d'Amèrica Llatina.

A més, els actors col·lectius i els mateixos ciutadans van prenent consciència que les polítiques i els problemes dels països són cada vegada més similars i molts són deguts als efectes de la globalització econòmica.

Així, es fa palès que l'única possibilitat d'incidència està en la coordinació de tots per tal d'arribar a la confrontació o el diàleg amb les institucions internacionals i les multinacionals o per tal de pressionar els governs estatals perquè actuïn en l'àmbit regional o global (Pastor, 2002, pàg. 192).

Respecte a l'**impacte** que està tenint el moviment antiglobalització, s'han assolit unes **victòries** limitades però importants pel que fa a polítiques públiques estatals –com, per exemple, a Sud-àfrica i al Brasil– i pel que fa a polítiques o resolucions internacionals –per exemple, la creació del Tribunal Penal Internacional i la paralització de l'AMI (Acord multilateral sobre inversions).

Per tant, no es pot parlar d'aprovació o acceptació de la majoria de les seves reivindicacions. Tanmateix, han aconseguit un fort impacte mediàtic i un cert grau de simpatia entre l'opinió pública mundial, que comença així a prendre consciència dels problemes que ocasiona la globalització.

Recordeu que en els apartats 7 i 8 del mòdul "El govern representatiu" s'analitza també l'evolució d'altres indicadors de confiança política, legitimitat i satisfacció amb la democràcia.

Consulteu també el mòdul "Globalització econòmica i política", en el qual s'expliquen més àmpliament les reivindicacions dels que es posicionen en contra de la globalització neoliberal.

L'oposició a l'AMI

L'organització Public Citizen, el diari mensual *Le Monde Diplomatique* i Susan George van ser els impulsors d'una campanya contra l'AMI, que es va fer principalment per mitjà d'Internet i que va provocar, primer, l'oposició del Govern francès i, finalment, que es paralitzés l'aplicació de l'acord. Una explicació del contingut de l'Acord multilateral sobre inversions es pot trobar en el mòdul "Globalització econòmica i política".

També, els representants polítics i els grans poders econòmics internacionals han acabat reconeixent *de facto* la importància del moviment perquè busquen de respondre a les crítiques a les seves polítiques i intenten de justificar les bondats de la globalització i dels organismes econòmics internacionals.

“Building Trust” va ser el lema de la reunió anual del Fòrum econòmic mundial del 2003 a Davos...

... perquè, de fet, el començament del segle XXI ha estat especialment dur per a la reputació de la globalització econòmica: greu crisi a l'Argentina, col·lapse de la multinacional elèctrica Enron, baixades de les borses, corrupció i falsedat comptable a les principals multinacionals nord-americanes, acomiadaments en massa, reducció de beneficis a les empreses. A més, el discurs deslegitimador del moviment antiglobalització va aconseguir cada vegada més suport de l'opinió pública i dels països més desafavorits.

Algunes de les reivindicacions del moviment antiglobalització són...

... la condonació del deute extern, l'aplicació de la taxa Tobin, l'assoliment dels compromisos de Rio i l'Agenda 21, la reforma o abolició de l'FMI, el BM o l'OMC, la cessió del 0,7% del PIB per al desenvolupament del Tercer Món, la lliure circulació de persones, la internacionalització de la justícia i dels drets humans, la tipificació dels delictes econòmics darrere de les guerres, la desaparició dels aliments transgènics, el control polític sobre les multinacionals o la regulació dels preus i de la distribució dels medicaments enfront del control de la indústria farmacèutica.

A més, a les agendes de les trobades de l'FMI, el BM, l'OMC, el G-8, la Unió Europea, l'OCDE i els països americans que debaten el TLCA comencen a aparèixer temes que han estat aixecats pels moviments antiglobalització i els fòrums socials (per ex., el deteriorament del medi ambient, la condonació del deute extern, la reforma i la utilitat de les institucions econòmiques mundials, el control dels fluxos especulatiu del capital i dels paradisos fiscals, l'accés als medicaments i patents, els ajuts per la lluita contra la sida, etc.), encara que les solucions disten molt, per descomptat, de ser les proposades per aquests últims.

Fins i tot diversos països (per ex., Sud-àfrica, el Brasil) refusen d'aplicar algunes de les mesures neoliberals proposades per les institucions econòmiques internacionals en l'anomenat *consens de Washington*.

Per tal d'evitar les protestes i boicots,...

... les cimeres dels líders mundials i econòmics comencen a tenir lloc en ciutats protegides per milers de policies i soldats, i en edificis tancats com a fortaleses. Una altra estratègia habitual és la de fer les trobades en llocs inaccessibles, com ara les reunions del G-8 en zones de muntanya (el Canadà, França) o la reunió de l'OMC de l'any 2001 a Qatar, país en què l'emir prohibeix les protestes polítiques.

En el mòdul “Globalització econòmica i política” s'explica el contingut del consens “neoliberal” de Washington.

3. Característiques dels nous moviments socials: ideologia, estil polític, estructura organitzativa i base social

Com hem analitzat en l'apartat anterior, a la segona meitat del segle XX assistim a una nova marea participativa, de la mateixa manera que les revolucions liberals al segle XVIII i el moviment obrer, els sindicats i els partits de masses al segle XIX i al començament del segle XX van comportar la irrupció de la lògica participativa en els sistemes polítics de l'època.

Onades participatives burgesa i obrera

Les revolucions liberals (o burgeses) van lluitar contra la monarquia absoluta basada en les estructures estamentals. El moviment obrer, els sindicats i els partits de masses socialistes es van enfrontar a la democràcia liberal parlamentària basada en el sufragi censatari.

Ara bé, hi ha una sèrie d'elements ideològics, de comportament, de tipus organitzatiu i social que diferencien aquest embat participatiu –protagonitzat principalment pels NMS en les darreres dècades– d'aquells que s'havien esdevingut en el passat.

La nova onada participativa i els seus màxims exponents, els NMS, irrompen com a crítica i com a intent de superació dels defectes i les inèrcies organitzatives de la vella política i pretenen ampliar les bases socials i l'agenda política de les democràcies representatives.

Aquests elements...

... es contraposen a la vella política de la democràcia representativa que, com hem vist en el mòdul "El govern representatiu", és, des del punt de vista del seu funcionament actual, una democràcia d'audiències.

Seguidament, per tal de comprendre millor les **diferències** entre la política vella i la nova i el repte que plantegen els NMS, presentem un quadre en el qual es comparen la nova política practicada i defensada pels NMS amb la vella política del sistema polític actual en els seus elements fonamentals.

Els protagonistes principals de la vella política són els moviments socials clàssics, principalment l'obrer, procedents d'anteriors onades participatives, i que ja s'han institucionalitzat i s'han integrat en el sistema de la democràcia representativa. Els aspectes o els elements que compararem a la taula que es mostra a continuació es refereixen als punts següents:

- a) Els valors, els temes i la ideologia política,
- b) l'estil del comportament polític,
- c) la forma i l'estructura interna de l'organització,

d) la base social i cultural.

	Nous moviments socials	Moviments socials institucionalitzats
a) Valors, temes, ideologia política	<ul style="list-style-type: none"> • Respecte i desenvolupament de les dimensions culturals, d'identitat i de qualitat de vida. Respecte i protecció del medi ambient, pacifisme, antimilitarisme, solidaritat amb el Tercer Món. Igualtat entre sexes i en les relacions personals. Igualtat de drets, principalment, per a les minories ètniques, racials i sexuals. Igualitarisme i justícia social. Desconfiança pel que fa al mercat i l'ètica de l'èxit. Rebuig a la globalització econòmica i cultural. 	<ul style="list-style-type: none"> • Valors generals: riquesa, benestar material i creixement econòmic. • Valors del moviment obrer, dels sindicats i dels partits d'esquerra actuals: igualtat en la riquesa i en el benestar, justícia social, igualtat de drets i d'oportunitats, desconfiança pel que fa al mercat i l'ètica de l'èxit.
a) Valors, temes, ideologia política	<ul style="list-style-type: none"> • Participació en les decisions que afecten la vida: política, economia, feina, barri, família. • Recerca d'autonomia: creació de grups d'autoajuda, cooperativisme i autogestió, codis culturals propis. • Valors llibertaris i anarquistes: rebuig de l'autoritat burocràtica, de les jerarquies i del mercat en la regulació de les conductes individuals i col·lectives. • Lemes: "Tot allò que és personal és polític" (feminisme). "Pensa globalment, actua localment" (ecologisme). "Som iguals, som diferents" (antiracista). "Un altre món és possible" (antiglobalització). 	<ul style="list-style-type: none"> • Objectius del moviment obrer, dels sindicats i dels partits d'esquerra actuals (assolits en graus diversos): representació política i participació en les institucions polítiques, participació en les polítiques socioeconòmiques i regulació de les relacions laborals (neocorporativisme). • Ideologia primigènica basada en l'antagonisme de les classes socials: classe obrera davant els capitalistes. Malgrat tot, ara està molt més suavitzada com a conseqüència de les aliances neocorporativistes i els valors de creixement econòmic compartits. • Separació liberal entre el que és públic i el que és privat.
b) Estil de comportament polític	<ul style="list-style-type: none"> • Preferència per les formes no convencionals de participació política (protesta), tant legals com il·legals, però pacífiques (desobediència civil). • Preferència per actuar i quedar-se al marge de les institucions polítiques i de l'administració pública (canvi actual: creació de partits, participació en comitès i consells consultius). • Preferència per l'acció directa (no pas mediatitzada per elits, representants o organitzacions intermèdies com ara partits, sindicats, grups de pressió) (canvi actual: creació de partits i grups de pressió). • Orientació mediàtica: Utilització dels mitjans de comunicació per a influir en l'opinió pública i, a través d'aquesta, en les autoritats, empreses, multinacionals. Espectacularitat, visibilitat i innovació en les accions per tal que siguin reconegudes pels mitjans de comunicació i causin impacte en l'opinió pública. • Formes d'acció autoreflexives: els valors i la ideologia que es defensen per al sistema social i polític són exemplificades per l'estil polític, l'estructura organitzativa interna i la innovació cultural dintre dels mateixos moviments. • Activitats d'innovació cultural: estils de vida i llenguatge. 	<ul style="list-style-type: none"> • Formes convencionals de participació política, especialment, les electorals. • Moviment obrer, sindicats i partits d'esquerra actuals: combinació de la participació convencional (també electoral) amb la no convencional. En tot cas, les accions són previsibles. • Recerca d'integració i participació en les institucions polítiques i en l'administració pública. • Participació intermediada, és a dir, dirigida per elits, representants polítics o organitzacions intermèdies com els partits, els sindicats, els grups de pressió. No s'hi promou l'autoorganització.
c) Estructura interna de l'organització (associacions, grups, coordinadores, partits nous)	<ul style="list-style-type: none"> • Estructura descentralitzada, en forma de xarxes, basada en els grups locals de ciutat, poble o barri. • Utilització de mecanismes de la democràcia directa i participativa: presa de decisions en assemblees, mandat imperatiu, revocació de càrrecs. • Estructura no jeràrquica ni burocràtica i oberta: nivells baixos de formalització i definició de rols, presa col·lectiva de decisions, delegació i no pas representació, autonomia de les branques locals en la presa de decisions. • Objectiu fundacional: assolir la major participació possible de les bases i evitar d'aquesta manera la llei de ferro de l'oligarquia. Tanmateix, preocupació contínua per la capacitat de mobilització i d'influència per a aconseguir els seus objectius. • Dilema entre la ideologia de canvi social profund i l'estructura participativa i descentralitzada, i el pragmatisme i l'eficàcia en l'acció política. 	<ul style="list-style-type: none"> • Partits i sindicats: estructura centralitzada, burocràtica, jeràrquica, amb càrrecs formals i representants gairebé plenipotenciàries. Es considera que aquesta estructura permet mobilitzar més eficaçment els partidaris, canalitzar els recursos de l'organització i assolir els objectius polítics. • Poca democràcia interna; i participació molt pautada i limitada a uns canals específics.

	Nous moviments socials	Moviments socials institucionalitzats
d) Base social i cultural	<ul style="list-style-type: none"> • La majoria dels nous moviments socials no es dirigeixen a cap grup ni a cap classe específica. Per això, tenen un suport difús, que depèn de la conjuntura i les aliances. • Base de suport: <ul style="list-style-type: none"> – MS identitaris: joves i gent de mitjana edat (joves als anys seixanta i setanta). Postmaterialistes. Nivell educatiu alt. Nova classe mitjana. Gent d'esquerreres. – NMS solidaris: totes les edats. Gent d'esquerreres, cristians. – Moviment antiglobalització: joves i antics militants dels anys seixanta i setanta. Gent d'esquerreres, anarquistes i anticapitalistes. • En general, presència més gran de dones, més organitzacions pròpies de dones i més dones líders. 	<ul style="list-style-type: none"> • Partits de masses (XIX-XX) de la classe obrera, d'ètnies o cultures diferents, de cristians o de pagesos. • Partits <i>catch-all</i> (acaballes del segle XX): recerca de suport en tot l'electorat. • Militants de partits i sindicats: gent gran i de mitjana edat, nivell educatiu baix o mitjà, predominantment homes.

Tal com es pot observar en la taula anterior, les diferències entre els nous moviments socials i els moviments socials institucionalitzats són nombroses. Això no obstant destaquen algunes **similituds** perquè tots dos s'originen en onades de lògica participativa:

- 1) Coincidències ideològiques amb la tradició socialista, com ara la desconfiança davant el mercat i l'ètica de l'èxit, la defensa de la igualtat de drets i oportunitats, i la lluita per la justícia social.
- 2) Recuperació d'antigues formes participatives i mecanismes de democràcia directa, com ara assemblees, revocació de càrrecs, mandat imperatiu, delegació però no pas representació, referèndums.
- 3) Coincidència amb l'antic moviment obrer, el moviment estudiantil de les acaballes dels anys seixanta i la tradició anarquista en la predilecció per l'estil participatiu no convencional, l'acció directa i la desobediència civil.

Malgrat aquestes coincidències, en la nostra opinió i en la d'altres autors (Dalton, Kuechler i Bürklin, 1992), **la ideologia, els valors i els temes** defensats pels nous moviments són un aspecte fonamental que distingeix els NMS de les organitzacions establertes i de moviments clàssics com ara l'obrer.

La seva orientació ideològica, a més, influeix en les altres característiques, és a dir, en l'estil d'acció política, en l'estructura organitzativa i en el tipus de partidaris que mobilitzen.

Des del punt de vista organitzatiu, els NMS més recents –com ara l'antiglobalització, el de solidaritat internacional, l'antiracista, l'antimilitarista i els *okupes*– destaquen per adoptar una nova morfologia laxa i complexa, que consisteix en xarxes d'organitzacions que segons els temes o els esdeveniments es mobilitzen d'una manera unitària en plataformes i coordinadores, tant en l'àmbit estatal com internacional. Aquestes estructures organitzatives són de caire horitzontal i tenen en comú la proximitat de temes i d'ideologies. Però la seva ràpida articulació es deu a les possibilitats de connexió i informació que ofereix Internet.

Teoria de la mobilització de recursos

Uns altres estudiosos que s'engloben en l'anomenada teoria de la mobilització de recursos (Zald i McCarthy, 1988; McAdam, McCarthy i Zald, 1999) no consideren pas que el vincle ideològic entre els membres dels nous moviments sigui tan important, sinó que són les pautes organitzatives, les oportunitats per a l'acció i els recursos disponibles donats per l'estructura d'oportunitat política allò que determina la creació d'un moviment. Aquesta teoria es pot aplicar a qualsevol moviment o organització social i no distingeix entre el moviment en si mateix i les seves organitzacions més estructurades, que poden actuar dintre el sistema o no, per la qual cosa tampoc no reconeixen el que hi pot haver de nou en els moviments socials contemporanis (Kuechler i Dalton, 1992).

El moviment antiglobalització, a més, està donant una empenta important a la mobilització i coordinació dels moviments socials. Des dels fòrums socials mundials s'han iniciat les primeres passes per a la creació d'una xarxa mundial de moviments socials. L'objectiu és anar més enllà de les trobades i assemblees puntuals que es duen a terme a cada fòrum i establir una xarxa horitzontal permanent per facilitar l'intercanvi de reflexions, articular accions comunes i estendre els moviments a tots els continents.

D'altra banda, existeix un cert debat sobre si la ideologia i els valors dels nous moviments socials van contra el sistema o, ben al contrari, busquen l'aprofundiment democràtic de la societat civil i del sistema polític.

En realitat, són **moviments alternatius** pel que fa a les seves creences i als seus estils de vida, força radicals en la seva crítica al sistema econòmic i polític, i que propugnen el canvi social i cultural.

Tanmateix, no es consideren revolucionaris perquè no pretenen un canvi de règim polític, sinó que accepten les principals regles del joc democràtic i del sistema econòmic. A més, rebutgen la violència per assolir les seves fites. La seva esperança és que els canvis es produeixin com un fruit de la seva pressió pacífica, el seu impacte sobre l'opinió pública i la mateixa posada en pràctica de nous estils polítics, organitzatius i vitals.

Violència, resistència pacífica i criminalització dels moviments

Com s'ha explicat, els NMS rebutgen els mètodes violents. No obstant això, moltes mobilitzacions dels antiglobalitzadors, *okupes* i antimilitaristes han acabat amb aldarulls, destrosses i enfrontaments amb la policia. Dins d'aquests tres moviments hi ha grups anticapitalistes i anarquistes partidaris de la violència simbòlica contra la propietat privada, tot i que són minoritaris.

Però, a més, l'origen de la violència resideix molt sovint en els enfrontaments amb la policia que es produeixen entre manifestants o *okupes* que fan servir mètodes de resistència pacífica (bloqueig de carrers i entrades a edificis, ocupació de cases, encadenaments, segudes, tancaments, etc.) que poden ser il·legals i incòmodes per a les autoritats i per als mateixos ciutadans. En aquest context, els poders econòmics i polítics neoliberals busquen desacreditar aquests moviments tot acusant-los de violents. Sovint, la policia i les autoritats governamentals intenten de criminalitzar aquests moviments perquè trenquen el funcionament normal de les ciutats i qüestionen l'ordre establert.

Precisament, com ja hem vist en el quadre (punt c) un dels dilemes fonamentals als quals s'enfronten els nous moviments socials és la recerca d'un equilibri entre una ideologia i uns valors que impliquen un canvi profund i la utilització pragmàtica d'accions polítiques convencionals i objectius a curt termini que facin possible una certa realització dels seus ideals.

La seva lluita ha estat tradicionalment per la identitat i el canvi, no pas pel poder polític o econòmic. Això no obstant, actualment s'estan adreçant més que mai als governs per assolir les seves reivindicacions concretes i també comencen a mirar d'obtenir una representació en les institucions polítiques –parla-

El moviment antiglobalització...

... a Espanya ha engegat diverses plataformes unitàries entre les quals destaca la Campanya Barcelona 2001 contra la Cimera del BM, que va aplegar prop de 350 organitzacions, o la Campanya contra l'Europa del capital, formada en ocasió de la Cimera de la Unió Europea organitzada a Barcelona el març de l'any 2002. Al principi del 2003 es va constituir la Plataforma "Aturem la Guerra" contra l'atac militar dels Estats Units a l'Iraq.

El moviment antiglobalització...

... és més radical respecte a la crítica a la democràcia representativa i el sistema econòmic capitalista. En la mesura que està format per altres NMS (ecologistes, pacifistes, feministes, de solidaritat internacional, *okupes*, etc.), per militants antimultinationals i per moviments populars dels països del Sud, la suma de totes les lluites i discursos alternatius ha desembocat en un fort rebuig al sistema capitalista internacional i a les institucions democràtiques representatives.

Manifestació de Greenpeace a París l'any 1995.

ment, govern, consells assessors, cooptació de líders dels moviments–, i amb tot això entren de ple en la lluita pel poder polític.

La incidència dels NMS en les polítiques públiques

Darrerament, molt sovint, els NMS estan implicats –perquè ho volen, els criden o perquè els afecta de ple– en tot el llarg procés d’elaboració i execució de les polítiques públiques. A més, la governabilitat d’un país depèn de la capacitat del govern per a la gestió de les xarxes d’actors que tenen alguna influència o interès en les polítiques públiques. En l’obra d’Ibarra, Martí i Gomà (2002) s’analitzen, per als casos català i basc, l’impacte d’alguns NMS recents en les polítiques públiques que els afecten.

En realitat, aquest dilema l’ha patit històricament qualsevol moviment pel canvi social, incloent-hi el moviment obrer. Actualment, també és una de les tensions que experimenta el moviment antiglobalització.

Així mateix, un altre problema relacionat amb l’anterior és aquell que fa referència a la qüestió del manteniment de la capacitat de mobilització i de les organitzacions mateixes del moviment. Com que no disposen d’una base social ferma i ben delimitada i, en molts casos, com que no existeix una militància formal, les tasques de mobilització, finançament i organització es fan molt difícils.

Per això, en alguns nous moviments socials com ara l’ecologista o el de solidaritat internacional es tendeix cada vegada més a la formalització de les tasques dintre l’organització, a la divisió del treball, a la pertinença o suport formal mitjançant un pagament de quotes i a un lideratge. D’aquesta manera, l’estructura organitzativa comença a no ser tan participativa, ni tan oberta, i es corre el risc de reproduir els problemes d’allò que s’anomena *la llei de ferro de l’oligarquia*, com els ha passat a d’altres organitzacions.

 Per tal de veure en què consisteix la llei de ferro de l’oligarquia i com afecta els partits polítics i en general qualsevol organització política i social, consulteu el subapartat 4.1.1 del mòdul “El govern representatiu”.

Els cicles dels moviments socials

Els moviments socials es desenvolupen seguint diferents etapes: gènesi o formació, consolidació i declivi. L’etapa de la consolidació es refereix a la formalització i institucionalització de les organitzacions que componen el moviment. Per això, alguns autors no consideren correcte el qualificatiu de *nous moviments socials* (Tarrow, 1997). La seva nova estructura organitzacional és producte, en realitat, de la fase de formació del moviment. Cal esperar a la fase de consolidació per a veure si es continuen diferenciant tant dels moviments clàssics.

L’experiència històrica dels moviments socials més clàssics, com ara els obrers, els nacionalistes, els cristians i els pagesos, mostra que després de les fases de gènesi i formació es tendeix a la consolidació mitjançant la creació d’una organització més formal per tal de poder influir més efectivament en el poder polític. És a dir, que al final s’acaba entrant en la lògica representativa.

Ara bé, algunes ONG, alguns moviments clàssics com l’anarquisme, molts NMS i, sobretot, el moviment antiglobalització es resisteixen a la institucionalització, perquè precisament el seu origen rau en la crítica a les tendències oli-

gàrquiques, elitistes i burocràtiques dels partits, dels sindicats i d'altres grups integrats en el sistema.

Reticències envers la institucionalització del moviment ecologista

Dins del Partit Verd alemany (*Die Grünen*), que forma part del Govern socialdemòcrata que va sortir de les eleccions del 1998, s'hi produeixen unes fortes lluites internes i divisions sobre quina ha de ser l'estructura organitzativa a partir d'aquell moment. Joschka Fischer, líder del partit i ministre d'Afers Exteriors, fou partidari d'abolir els mètodes assemblearis, el lideratge bicèfal i convertir el partit ecologista en un partit de tall tradicional. No obstant això, foren majoritaris els sectors que volien mantenir una estructura descentralitzada, participativa, assembleària i no burocratitzada, però també consideraven que calia una reforma organitzativa per a poder adaptar-se a les noves responsabilitats institucionals.

Resistències envers una més gran estructuració del moviment antiglobalització

Dins el moviment antiglobalització comencen a aixecar-se opinions i accions cap a una estructuració més gran que també són molt discutides. Una majoria dins d'ATTAC o Via Camperola, per exemple, defensa una estabilitat més gran dels organismes de coordinació sorgits dels fòrums socials mundials, una agenda comuna amb plans d'actuacions específics i l'establiment d'aliances amb els sectors d'esquerra i els sindicats. En canvi, altres col·lectius del moviment com ara l'Acció Global dels Pobles o els grups més anarquistes i anticapitalistes temen els intents de crear programes comuns, triar delegats o establir lligams amb partits i sindicats.

A la Carta de principis del Fòrum social mundial, aprovada l'any 2001, s'estableix: "No han de participar en el Fòrum representacions dels partits [...]", "El Fòrum no pretén ser una instància de representació de la societat civil mundial [...] els participants no poden ser cridats a prendre decisions per vot o aclamació [...]" (www.altraveu.org, Butlletí núm. 9, octubre 2002). A Catalunya, una de les raons de dissolució de l'MRG al començament de l'any 2003 va ser precisament l'intent, per part del Fòrum social mundial, d'incloure'ls en el seu Consell Internacional. Estaven esdevenint una organització representativa, quan volien ser només un espai de comunicació i dinamitzador de col·lectius i iniciatives. També havien perdut molta assistència a les assemblees i potser el seu radicalisme – estaven, precisament, en contra dels fòrums socials mundials– els havia portat a rebre menys suport.

Avui dia, algunes organitzacions sorgides a l'interior dels NMS se centren en la consecució d'objectius i estan molt orgulloses de la seva independència respecte dels estats i de les institucions polítiques. Ara bé, han deixat en un segon terme la preocupació per la participació de les bases i de les branques locals en la presa de decisions, i han decidit optar per una estructura internacional forta, amb base nacional, però feble localment. Exemples paradigmàtics d'aquests tipus d'organitzacions són Greenpeace i Amnistia Internacional.

El cas de Greenpeace i d'Amnistia Internacional

Greenpeace i Amnistia Internacional acullen nombrosos afiliats que, tanmateix, no disposen pas de gaires oportunitats de participar en la presa de decisions de l'organització.

Els afiliats de Greenpeace compleixen primordialment la funció de finançament de l'organització mitjançant el pagament de la quota, però qui decideix les accions de denúncia i de pressió són uns quants activistes i prou.

Els membres d'Amnistia Internacional sovint es mobilitzen en les campanyes de pressió als governs que vulneren els drets humans, principalment mitjançant l'enviament de cartes, però els objectius es decideixen en macroassemblees o bé es marquen des de l'organització internacional.

Si bé la falta de participació i de deliberació a l'hora de prendre decisions pot ser criticable des del punt de vista de la qualitat democràtica, són organitzacions que han aconseguit ser molt eficaces en la seva capacitat d'acció i de denúncia, i en la reducció de les implicacions costoses que té el fet de ser militant.

Amnistia Internacional...

... va ser guardonada amb el premi Nobel de la pau l'any 1977 i actualment té més d'1.200.000 socis arreu del món.

4. Nous instruments de participació política

Conjuntament amb l'impuls participatiu que s'ha descrit en els anteriors apartats, els darrers anys es caracteritzen pel fet que s'estan institucionalitzant nous instruments de participació política directa, sobretot en l'àmbit local. Les autoritats polítiques prenen la iniciativa i obren nous canals per a la participació dels ciutadans. En aquest apartat presentarem quines són les noves formes de participació política directa i com s'integren en el sistema de democràcia representativa.

És en l'àmbit local on els ciutadans tenen més interès a tenir un paper més actiu en el procés de prendre les decisions públiques, ja que aquestes afecten considerablement les seves vides quotidianes i tenen més informació, per la qual cosa tenen més capacitat per a prendre bones decisions, alhora que la integració institucional d'aquesta participació es fa més fàcil.

El nombre reduït d'individus facilita el desenvolupament del debat i la deliberació sobre les qüestions. I, a més, aquestes activitats resulten especialment importants en el nivell local, que és l'àmbit primordial on s'estableix la convivència entre els ciutadans, perquè reafirmen la consciència de comunitat i originen un augment de confiança i generen actituds cooperatives.

Tot i aquestes característiques, als municipis grans resulta força estranya la celebració d'assemblees on es convoqui tots els ciutadans a l'hora de prendre les decisions pertinents. Tanmateix, en algunes ciutats grans (Porto Alegre, Belo Horizonte) i comunitats rurals i indígenes llatinoamericanes es van estenent experiències innovadores de participació social i política que acostumen a incloure processos assemblearis. L'èxit d'aquestes experiències fa que rebin l'atenció dels països del Nord. A continuació, analitzarem els nous instruments de participació més importants desenvolupats en l'àmbit local.

4.1. Nous instruments i processos de participació local

Estudiarem els instruments i processos següents: els pressupostos participatius, els jurats o consells ciutadans, les agendes 21 i els plans comunitaris.

4.1.1. Els pressupostos participatius

Una de les experiències més destacades de participació ciutadana en una gran ciutat, i sens dubte la més citada, és la dels pressupostos participatius de Porto Alegre

Lectura complementària

Per a un recull dels diferents mecanismes de participació innovadors que es desenvolupen arreu del món podeu consultar el text següent:

N. Font (1998). *Democràcia i Participació Ciutadana*. Barcelona: Mediterrània / Fundació Jaume Bofill.

Lectures complementàries

Amb relació als pressupostos participatius, vegeu els textos següents:

R. Gomà; O. Rebollo (2001). "Democràcia local y ciudadanía activa: Reflexiones en torno a los presupuestos participativos". A: J. Font (coord.). *Ciudadanos y decisiones públicas* (pàg. 201-218). Barcelona: Ariel.

M. Gret; Y. Sintomer (2003). *Porto Alegre. La esperanza de otra democracia*. Barcelona: Debate.

al Brasil. Aquest pressupost participatiu, que es va engegar l'any 1989, és un procés que dura gairebé tot l'any, excepte els mesos de gener i febrer. Hi ha setze districtes que tenen assemblees que s'ocupen dels temes locals i, a més, hi ha cinc temes transversals (circulació i transports, desenvolupament econòmic i fiscalitat, organització de la ciutat i desenvolupament urbà, salut i assistència social, i educació, cultura i oci), que reben assemblees específiques on es convoquen tots els residents de la ciutat. En les assemblees, que comencen al març, es discuteixen i es voten les prioritats pressupostàries i s'elegeixen uns delegats anuals que elaboren la proposta pressupostària que emana de les assemblees. Aquesta proposta, amb el suport de la participació de prop de 20.000 habitants, només eventualment rep alguna esmena parcial per part del Consell municipal, l'òrgan habilitat per a aprovar el pressupost abans del 30 de novembre. Aquest pressupost participatiu es porta a terme des de la victòria a l'alcaldia del candidat del Partit dels Treballadors, Tarzo Genro, que ha governat la ciutat durant tretze anys.

La difusió d'aquesta experiència ha estat tan important que actualment més del 10% de la població llatinoamericana viu en ciutats amb pressupostos participatius.

Pressupostos d'inversions participatius a Sabadell

Es porten a terme preparacions i debats sobre l'aplicació del pressupost participatiu a diferents municipis de Catalunya i Andalusia. Un dels municipis que ja ha experimentat aquest procés ha estat Sabadell. Del febrer al juliol de l'any 2000 es van debatre en diferents tallers (de ciutadans i mixtos amb tècnics, associacions, responsables municipals, però no assemblearis) les prioritats d'inversió municipal en l'àmbit de les obres públiques i equipaments per a tota la legislatura, per tant, fins al maig del 2003. No obstant això, s'ha de tenir present que els resultats d'aquest procés **no són vinculants** i que l'Ajuntament tampoc no va permetre de discutir sobre xifres i assignacions pressupostàries.

4.1.2. Els jurats o consells ciutadans

Ara bé, el sistema que ha gaudit de més desenvolupament els darrers anys és el dels **jurats ciutadans**, també anomenats **consells ciutadans**.

En aquest mecanisme un grup de ciutadans, triats a l'atzar, rep informació exhaustiva sobre un tema concret, escolta les diferents visions de la decisió que cal prendre i fa una proposta de política a la institució que l'ha impulsat.

Organització i funcionament del jurat

El jurat és organitzat i moderat per una entitat externa, universitats, fundacions, consultores o d'altres, independent respecte a la institució que l'ha encarregat. Aquesta entitat porta a terme diverses activitats: selecciona la mostra de participants; elabora el qüestionari final que hauran de respondre els participants; busca la informació i els testimonis que poden ser rellevants per a la discussió, que ha d'incloure experts i actors organitzats que hi vulguin expressar la seva opinió; modera els debats; i, a partir dels resultats de l'enquesta final i del desenvolupament de les discussions, elabora l'informe i el dictamen del jurat ciutadà, normalment sotmès a la consideració d'un comitè de seguiment, triat entre els mateixos participants del jurat.

Barcelona i Porto Alegre

Els alcaldes i gestors públics d'arreu del món reconeixen que Barcelona és un exemple d'integració del que és públic i el que és privat per l'èxit que obté en la gestió privada dels projectes públics. No obstant això, els ciutadans i el moviment veïnal no decideixen les polítiques i projectes de l'Ajuntament –encara que puguin ser informats i consultats per mitjà dels consells consultius–, mentre que a Porto Alegre els ciutadans i actors col·lectius proposen i decideixen.

Lectures complementàries

Amb relació als jurats ciutadans o consells ciutadans, podeu consultar l'article següent:

J. Font (1998, hivern). "Els consells ciutadans: concepte i experiències comparades". *Àmbits* (núm. 6, pàg. 25-30).

I els capítols 10 i 11 del llibre del mateix autor:

J. Font (coord.) (2001). *Ciudadanos y decisiones públicas*. Barcelona: Ariel.

La participació en el jurat...

... dura de tres dies a una setmana a temps complet, per la qual cosa cal una remuneració suficient per a compensar els costos de participació i intentar garantir a tothom una igualtat real d'accés, per a evitar els biaixos socials.

Els consells ciutadans són una forma de participació deliberativa dels ciutadans en la presa de decisions, que presenta diversos avantatges respecte dels mètodes tradicionals:

1) Respecte dels **referèndums** i **enquestes**: les opinions dels jurats populars s'expressen sobre la base d'un millor coneixement del tema del que, per exemple, es dona en un referèndum o una enquesta d'opinió, i el seu cost és relativament reduït, ja que se cenyeix a una petita mostra de la població.

2) Respecte dels tradicionals **consells consultius municipals**: té l'avantatge que aplega persones no organitzades i, per tant, està més aïllada de pressions grupals, i els interessos que reflecteix són més representatius dels del conjunt de la societat.

Els consells consultius municipals...

... són institucions de participació consultiva dels ciutadans i de les associacions, dirigits pels representants municipals, i que existeixen a la gran part dels ajuntaments democràtics europeus. En el cas espanyol, van ser creats durant els anys vuitanta; l'Ajuntament de Barcelona va ser un dels pioners i va desenvolupar uns consells de districte i uns consells sectorials. El problema dels consells consultius, sobretot dels sectorials, és que al final s'acaba produint una mera col·laboració en la gestió entre associacions i ajuntament, i no una autèntica participació. Normalment, els membres de dret dels consells són les associacions ciutadanes i els representants municipals.

És important, però, implicar tots els actors rellevants i buscar el seu consens sobre el mecanisme, els testimonis, el procés de selecció dels participants, etc., perquè el dictamen tingui més força. I cal donar-li publicitat entre aquests actors i entre la població en general.

Els **dictàmens** solen ser seguits per la institució pública que els demana, que, no obstant això, continua mantenint la potestat de decisió. Els jurats no tenen poder decisor, però els seus dictàmens solen tenir una gran legitimitat. Malgrat això, el grau en què els ajuntaments han assumit amb completesa i rapidesa les seves conclusions ha estat molt divers.

Aparició i extensió dels jurats ciutadans

Els jurats ciutadans van néixer a Alemanya fa uns trenta anys i s'han fet servir repetidament als Estats Units, la Gran Bretanya, Suïssa, Àustria, el Japó, el País Basc, Catalunya i han despertat interès a molts altres països. A la Gran Bretanya, tot i que fa molt poc que s'hi va fer la primera experiència, ja se n'han realitzat més de trenta, i se supera així el nombre dels fets a Alemanya. L'ús més freqüent és provocat, en part, per les diferències en el model britànic i el model alemany, els dos grans models de consell ciutadà. A la Gran Bretanya se sol acceptar un nombre reduït de participants (entre 12 i 16), mentre que a Alemanya es pretén assegurar que els participants siguin representatius del conjunt de la població i sol haver-hi no un sinó diversos grups, que poden arribar a ser més de 20, d'unes 25 persones cada un. Aquests grups se subdivideixen en grups més petits (de 6 a 9 membres) per a portar a terme algunes de les discussions sobre els temes i les informacions que els són presentades, per a permetre una major desinhibició dels participants.

Als Estats Units, on se segueix el model britànic, els jurats ciutadans no se solen fer a requeriment de les institucions, sinó de grups de la societat civil, que financen el procés i porten el dictamen a la institució pública. Això implica que, contràriament al que passa a Europa, sovint les seves indicacions no siguin assumides per la institució política.

Els consells ciutadans a Catalunya

A Catalunya s'han portat a terme, del 1996 al 2001, sis consells ciutadans. Depenent del grup responsable de la seva organització han rebut el nom de *consells ciutadans* o de *nuclis d'intervenció participativa*. El model seguit ha estat l'alemany, seguint l'exemple dels desenvolupats al País Basc des del 1992. S'han portat a terme als municipis de Rubí, Montornès, Corbera, Calafell i Sant Quirze del Vallès. Els temes que han tractat han estat relacionats quasi exclusivament amb la planificació urbanística. A Rubí i Montornès es va debatre sobre els usos que s'havia de donar a espais públics cèntrics. A Sant Quirze i a Calafell es va tractar sobre planificació urbanística a mitjà termini. L'única excepció a la temàtica urbanística ha estat Corbera, on es va tractar de les polítiques que cal desenvolupar per a millorar la integració dels immigrants de fora de la Unió Europea.

Aquestes experiències han resultat en general positives. En el moment de la seva realització van rebre un important suport dels principals actors socials i polítics. Els organitzadors estan contents amb la pluralitat del debat i l'intercanvi de posicions i opinions que s'hi va produir. Per als casos de què tenim dades, pràcticament tots els participants, més d'un 90%, es mostren a favor de l'extensió del seu ús per a prendre altres decisions públiques. En tots els casos, més de la meitat dels participants es mostren satisfets amb la seva participació en el consell i són molt pocs els que es mostren insatisfets. No obstant això, els ajuntaments han assolit en graus diversos els resultats dels dictàmens.

A més, els consells ciutadans o jurats ciutadans són mecanismes puntuals de participació adreçats a temes específics, encara que si es fan servir sovint, poden vehicular la participació d'una manera continuada. Per això, explicarem a continuació dues noves experiències que tenen per objectiu una participació més continuada dels ciutadans.

4.1.3. Nous processos participatius: les agendes 21 i els plans comunitaris

Hi ha altres fórmules de participació que impliquen els ciutadans i els actors col·lectius d'una manera permanent en processos amplis de diagnòstic, decisió i implementació. Els pressupostos participatius en serien un exemple. Però n'hi ha d'altres, encara més globals quant al disseny de tot el procés d'algunes polítiques, programes i projectes públiques. Són les agendes 21 o els plans comunitaris. Tots aquests processos participatius incorporen d'una manera estable mecanismes de participació.

L'Agenda 21 és un programa aprovat per la majoria del països del món que van assistir a la Cimera de Rio de Janeiro sobre el medi ambient i desenvolupament, l'any 1992, i té per objectiu possibilitar un desenvolupament sosteni-

Lectura complementària

Les dades referents als consells de ciutadans i sobre altres experiències de participació ciutadana als municipis de Catalunya les podeu trobar en el text següent:

J. Subirats i altres (2001). *Experiències de Participació Ciutadana en els Municipis Catalans*. Barcelona: Escola d'Administració Pública de Catalunya, Generalitat de Catalunya.

Lectures complementàries

Per a una anàlisi dels processos d'agendes 21 locals a Catalunya i Espanya, podeu consultar les publicacions següents:

N. Font; J. Subirats (2001). "La participación pública en los procesos de agenda 21 local". A: J. Font (coord.). *Ciudadanos y decisiones públicas* (pàg. 185-200). Barcelona: Ariel.

J. Subirats i altres (2001). *Experiències de Participació Ciutadana en els Municipis Catalans*. Barcelona: Escola d'Administració Pública de Catalunya, Generalitat de Catalunya.

ble en un marc participatiu. Així, l'Agenda 21 encarrega a les administracions locals l'elaboració de les seves pròpies agendes 21 locals (A21L) amb la finalitat que dissenyin estratègies i plans d'acció per garantir la sostenibilitat als municipis.

En aquest procés es requereix la incorporació de processos consultius i participatius de la ciutadania. A Espanya i Catalunya, nombrosos municipis han posat en marxa aquestes agendes, encara que amb resultats més aviat negatius pel que fa als recursos econòmics destinats, la participació efectiva de la població i la implementació de les escasses decisions preses sobre sostenibilitat.

Els plans comunitaris són processos participatius nous que comencen a sorgir al final dels noranta. Una de les diferències entre els mecanismes i processos que s'han esmentat abans i els plans comunitaris està en el fet que la iniciativa d'engagar el procés resideix sovint en els mateixos veïns i les seves associacions i no solament procedeix de les autoritats locals. Acostumen a ser plans de barri amb la finalitat de renovar i desenvolupar integralment un barri, no sols en el seu aspecte urbanístic, mediambiental i econòmic, sinó també en la seva dimensió social, cultural i educativa.

En el procés hi participen les administracions públiques, els tècnics dels serveis públics del barri, les associacions de veïns i els propis veïns a títol personal. Primer, s'elabora un diagnòstic col·lectiu sobre les deficiències, necessitats i oportunitats del barri. A continuació, s'articula una proposta d'actuació en els àmbits que es consideren prioritaris. Després els ajuntaments recullen les propostes i aproven els plans d'actuació tot seguint les propostes. Finalment, es fa un seguiment i control de les actuacions tant per part de les administracions com per part dels veïns.

Pla comunitari de Trinitat Nova a Barcelona

L'exemple amb més èxit de pla comunitari a Catalunya s'ha desenvolupat i es continua fent a Trinitat Nova (Nou Barris). Va començar les seves primeres passes l'any 1997; l'any 2001, l'Ajuntament ja havia iniciat les primeres remodelacions dels blocs afectats per aluminosi i l'any 2002, aprovava el nou Pla urbanístic de Trinitat Nova, tot atenent les resolucions del procés participatiu (www.bcn.es/agenda21/A21_text/Fitxes/fitxa_14.pdf).

4.2. La democràcia electrònica

Els desenvolupaments de les tecnologies de la informació i la comunicació, especialment Internet, han obert un important debat sobre els seus possibles efectes facilitadors de la participació política.

En aquesta secció farem un petit repàs del debat teòric sobre la possibilitat d'una democràcia directa facilitada per aquestes tecnologies i, seguidament, farem una descripció dels desenvolupaments democratitzadors desplegats realment a Internet, especialment a Catalunya .

Aquestes tecnologies permetrien als ciutadans decidir sobre les qüestions actualment decidides pels nostres representants polítics i, d'aquesta manera, no serien tan necessaris els representants o mediadors polítics, o els mateixos partits. A més, el gran avantatge de les telecomunicacions sobre la participació directa seria que la faria molt menys costosa, ja que s'evitaria la necessitat del desplaçament al lloc de la votació.

Tanmateix, en contra de la possibilitat de supressió dels mediadors polítics s'hi va pronunciar **C.B. Macpherson**, un dels defensors més fermes de la necessitat de la participació dels ciutadans en els afers de la democràcia.

C.B. Macpherson afirma que els mediadors no poden desaparèixer perquè algú ha de formular les preguntes sobre les quals s'han de prendre les decisions. I aquesta tasca l'ha de realitzar algun tipus d'òrgan estatal.

En les seves pròpies paraules:

“No hi ha dubte que és tècnicament viable posar a totes les sales d'estar –o, a fi d'incloure tota la població, un a la vora de cada llit– un quadre de comandaments d'ordinador amb botons marcats 'Sí/No', o botons de 'D'acord / En desacord / No sap', o 'Decididament d'acord / Més o menys / No li importa / En desacord / En desacord / Decididament en contra', o amb opcions múltiples per graus de preferència. Però sembla inevitable que algun òrgan estatal haurà de decidir quines preguntes fer, cosa que difícilment podria deixar-se a organitzacions privades.”

Crawford Brough Macpherson (1991). *La Democràcia Liberal y su Època* (pàg. 115-116).

Tot plegat pot desembocar en una mena de **teledemocràcia**, la qual es refereix a la possibilitat que els ciutadans participin des de casa seva o des del lloc de treball i puguin prendre part en el procés de decisió pública pels mitjans electrònics, sense haver de desplaçar-se a llocs explícitament habilitats per les institucions, com poden ser els col·legis electorals.

De fet, han sorgit diverses propostes per a aplicar la teledemocràcia a les nostres societats, sense eliminar el rol mediador dels polítics. Una d'aquestes suggereix que els ciutadans observin els debats parlamentaris a casa seva i després exerceixin el seu vot electrònic per a decidir sobre la qüestió.

4.2.1. Avantatges i inconvenients de la democràcia electrònica

Encara hi ha diversos problemes que dificulten la realització d'aquesta forma de democràcia:

- 1) En primer lloc hi ha problemes de **representativitat democràtica**:
 - a) principalment, l'encara **insuficient difusió d'Internet**;

Primeres reivindicacions

Ja abans que es produïssin molts dels principals desenvolupaments de les tecnologies de la informació i la comunicació, R.P. Wolff (1970) va defensar la possibilitat d'un futur de democràcia directa mitjançant tecnologies d'aquest tipus.

Lectura complementària

Les idees de Macpherson han estat exposades en el text següent:

C.B. Macpherson (1991). *La Democràcia Liberal y su Època* (ed. original 1977). Madrid: Alianza.

La xarxa d'Internet...

... és l'instrument que pot permetre realitzar això d'una manera més eficient. Un ordinador central es pot ocupar d'enregistrar els vots expressats pels ciutadans mitjançant els seus aparells connectats a la xarxa. Respecte del telèfon, Internet també afegeix la seguretat quant al contingut de la comunicació, que queda fixat electrònicament.

Lectura complementària

Els avantatges de la democràcia electrònica és una de les qüestions tractades en la publicació següent:

A. Arblaster (1992). *Democracia*. Madrid: Alianza.

Xifres d'usuaris d'Internet a Espanya

D'acord amb l'Estudi General de Mitjans (EGM), l'octubre/novembre del 2002 tenien accés a Internet 7.856.000 ciutadans espanyols, el 22,6% de la població.

b) aquesta població connectada, a més, presenta un fort biaix respecte de la població general. Els **internautes són més joves i tenen un nivell de formació superior** al del conjunt de la població.

Excepcionalitat del cas americà

Als Estats Units, el país pioner en Internet, aquest biaix està desapareixent. Les característiques demogràfiques dels internautes nord-americans són, avui en dia, molt semblants a les del conjunt de la població d'aquest país. Això permet, per exemple, a les empreses de prospecció demogràfica començar-se a plantejar l'ús d'Internet per a fer enquestes a un cost molt menor, sense perdre la representativitat de la seva mostra. Ara bé, fins i tot als Estats Units, hi ha encara moltes llars i moltes persones que no estan connectades a la xarxa.

c) A més dels biaixos en les característiques sociodemogràfiques dels internautes, la participació en els projectes de vot per Internet que s'han fet fins ara presenta un biaix molt fort envers les **persones amb un interès més gran en la política**. Això es deu al fet que la selecció dels participants es produeix per autoselecció dels mateixos internautes.

Experiències pioneres del sistema

Tot i aquestes dificultats hi ha experiències que pretenen aprofitar la reducció de costos en la participació d'Internet. Un exemple n'és el del Partit Liberal de Nova Scotia (Canadà). Aquest partit va ser pioner, el 1992, a permetre als seus afiliats votar en la selecció del candidat a les eleccions mitjançant l'ús del telèfon o d'Internet, després de poder seguir la convenció del partit per la televisió. Milers d'afiliats van fer ús d'aquests mecanismes. El procés va ser satisfactori i és aplicat per aquest i altres partits que també l'han assumit.

Un projecte de votació...

... entre els internautes catalans a les eleccions locals de 1999 reflecteix d'una manera extrema aquests biaixos. Aquest projecte permetia votar per Internet els candidats de qualsevol ajuntament de Catalunya. Els resultats d'aquesta votació no van seguir el mateix patró que els resultats de la votació oficial. A tall d'exemple, a les quatre capitals de província les candidatures més votades van ser les del Partit per la Independència (PI), partit que no va aconseguir representació a cap d'aquests ajuntaments.

2) Altres problemes són els que tenen a veure amb qüestions de tipus **tècnic i de control**:

a) un problema és, encara, la **manca de fiabilitat** de la xarxa i els programes informàtics necessaris.

b) un altre problema és el de la correcta identificació de l'usuari/votant, aspecte aquest que cerca el millor sistema per a assegurar-se que ningú exerceix el vot en el lloc d'un altre.

Problemes plantejats per a la identificació dels votants

Aquesta identificació s'ha de combinar, alhora, amb la preservació de la intimitat del vot, que s'ha de mantenir secret. Sembla que avui en dia ja seria factible superar tots aquests problemes tècnics. Més complicat, però, sembla assegurar que les persones votessin, des de casa seva, d'una manera lliure i sense coaccions.

Quadre resum d'avantatges i problemes de la democràcia electrònica

Avantatges de la democràcia electrònica	Variàbles sobre les quals incideix
Disponibilitat de gran quantitat d'informació de manera ràpida i barata	Augmenta el nivell d'informació, el pluralisme informatiu i el control de la tasca política (<i>accountability</i>)

Avantatges de la democràcia electrònica	Variabls sobre les quals incideix
Possibilitat de participar de manera poc costosa en debats oberts sobre diverses qüestions	Permet comparar les pròpies opinions amb les de la resta de la comunitat
Possibilitat d'expressar opinions i dialogar de manera senzilla amb els diversos actors del procés de presa de decisió	Permet als decisors recollir els suggeriments de més ciutadans, no solament dels grups de pressió organitzats
Possibilitat de votacions a un cost molt reduït	Permet als decisors conèixer millor les opinions dels ciutadans
Problemes de la democràcia electrònica	Variabls sobre les quals incideix
Manca d'accessibilitat generalitzada	Provoca un biaix en les capacitats per a aprofitar les potencialitats de la xarxa i per a fer-hi sentir la pròpia veu
Cal coneixement i interès sobre el tema en qüestió	Provoca manca de representativitat en les opinions expressades
No hi ha control sobre la qualitat dels missatges	Els coneixements obtinguts poden ser falsos o irrelevantes

Font: elaboració pròpia a partir de Brunet i altres.

4.2.2. Vot electrònic

El vot electrònic és un dels mecanismes de democràcia electrònica més innovadors tècnicament. Si es fa servir simplement en comptes del vot amb paperetes en les eleccions tradicionals, tampoc no transforma gens ni mica els trets de la democràcia representativa. Això no obstant, si s'arribés a emprar sovint per a temes i en ocasions diferents (tramitació de lleis, iniciatives legislatives populars, als ajuntaments, en la selecció dels candidats dins els partits, etc.), sí que podria transformar els sistemes democràtics. 🗳️

El **vot electrònic** es desenvolupa de manera molt similar al vot que denominem *tradicional*, però els ciutadans en lloc d'usar una papereta tradicional usen una targeta magnètica en la qual han registrat prèviament el sentit del seu vot (a Bèlgica i als Estats Units) o emeten el seu vot fent servir un teclat numèric amb una pantalla on surt el candidat (al Brasil).

El procés de la votació electrònica

En el primer sistema, l'elector va al col·legi electoral, on rep una targeta electrònica amb una banda magnètica. Entra en una cabina on hi ha un ordinador, que no està connectat a cap tipus de xarxa, on després d'introduir la targeta pot seleccionar l'opció electoral que vol votar. Una vegada té el sentit del vot enregistrat a la targeta, només ha d'identificar-se al president de la mesa i passar la targeta per un comptador electrònic. En el segon sistema, es fan servir urnes electròniques compostes per un teclat numèric i una pantalla. L'elector prem el número corresponent a l'opció electoral i corrobora el seu vot amb la imatge del candidat o candidats que apareixen a la pantalla. Les dades de la votació són transmeses immediatament a través d'una xarxa tancada i privada als tribunals electorals.

Experiència de vot electrònic als Estats Units

Aquests dos sistemes permeten l'eliminació del recompte manual del nombre de vots, ja que el fa un ordinador de manera instantània. Per tant, es redueix

enormement el temps d'escrutini, que acostuma a ser llarg en els casos de sistema electoral amb llistes obertes com succeeix a Bèlgica. També és un sistema que elimina el frau electoral i en el cas de països com el Brasil ajuda a votar els analfabets.

Bèlgica va ser el país pioner en l'ús del vot electrònic, però al Brasil és considerat per llei el sistema habitual. D'altres països que també fan servir aquest sistema, encara que molt menys sovint, però que també el tenen regulat per llei són els Estats Units, Veneçuela, Filipines i l'Índia.

A Catalunya, el vot electrònic a les eleccions representatives s'ha usat de manera experimental i en cap cas no ha estat substitutiu de la votació tradicional amb paperetes. Això es va produir per primera vegada a les eleccions autonòmiques del 1995 al municipi d'Anglès (Girona) i a un col·legi electoral de Barcelona.

Altres experiències de vot electrònic

A l'estat americà de Nebraska s'ha provat un sistema de vot electrònic en el qual el votant rep una targeta electrònica i pot anar a un determinat nombre de meses electorals. Aquest sistema podria potenciar la participació electoral als Estats Units, que és una de les més baixes del món.

4.2.3. Altres experiències de democràcia electrònica: l'ús d'Internet

El nombre més alt d'experiències democratitzadores per mitjà d'Internet intenten aprofitar una altra de les potencialitats d'aquest sistema, que és la de posar a disposició dels usuaris una gran quantitat d'informació i permetre el diàleg i la deliberació entre un nombre indeterminat de persones gràcies a les possibilitats que aquest mitjà presenta.

Internet ofereix la possibilitat d'una comunicació interactiva entre els internautes i els polítics. Són moltes i extraordinàriament variades les experiències que es porten a terme tant des de les institucions públiques, com des d'iniciatives privades o des d'iniciatives impulsades des de tots dos àmbits.

Trobareu totes les adreces electròniques actualitzades a la web de l'assignatura.

1) Una de les iniciatives pioneres és *Minnesota E-Democracy*: quan hi ha eleccions s'ofereixen debats entre polítics i conferències telemàtiques de representants d'organitzacions polítiques i cíviques.

2) A Europa podem assenyalar la *UKCOD*: es tracta d'una web que, de la mateixa manera que la *Minnesota E-Democracy*, pretén proveir d'informació i potenciar el debat entre els ciutadans.

Minnesota E-Democracy

Aquest projecte, iniciat el 1994 amb les eleccions a governador i al Senat federal als Estats Units, va néixer amb l'objectiu de donar a conèixer els candidats i les seves propostes als ciutadans. El projecte s'ha ampliat oferint als internautes la possibilitat d'expressar la seva opinió i debatre amb altres ciutadans sobre qüestions de política local.

Àmbits d'actuació de la UKCOD

UKCOD sol mantenir diversos debats simultanis d'àmbit de política general britànica, com el futur de la Constitució al Regne Unit o la integració de la Gran Bretanya a l'euro, sempre amb documentació sobre el tema de debat. A més, algun d'aquests debats es complementa amb discussions entre polítics o representants d'organitzacions socials. En aquests debats complementaris els ciutadans no poden intervenir, però, a més de poderlos seguir *online*, poden proposar els temes sobre els quals els participants discuteixen. Aquest projecte disposa d'un important suport financer i institucional per part de la

UKCOD

Seguint l'exemple de la *Minnesota E-Democracy* es va crear al Regne Unit l'any 1995 el primer projecte de democràcia electrònica a escala estatal amb el nom d'*UK Citizens Online Democracy (UKCOD)*.

Cambrà dels Comuns britànica, el Parlament Europeu, el Govern britànic i diverses empreses privades i fundacions.

UKCOD allotja al seu web projectes que permeten als ciutadans una participació més directa en la presa de decisions públiques. Són experiències de tipus no vinculant, però que poden influir en les decisions que prenen els legisladors.

Projecte *Have Your Say*

Per exemple, del desembre del 1997 al febrer del 1998, es va portar a terme el projecte *Have Your Say*, que va permetre als internautes participar en un debat previ al que es va celebrar a la Cambra dels Comuns respecte d'un projecte de llei preparat pel Govern sobre la llibertat d'informació. En aquest projecte es va proporcionar als ciutadans el text del projecte de llei, informació sobre el tema i la possibilitat de debatre entre ells, fer arribar opinions al Govern –que s'havia compromès a prendre-les totes en consideració–, formular preguntes, respondre sondejos del Govern sobre el tema i votar sobre qüestions concretes.

3) Altres experiències on hi ha participació dels internautes de tipus no vinculant dins la UKCOD són, per exemple, les posades en marxa pel Govern del districte londinenc de Brent a ***Online Democracy in Brent***. Aquest projecte ha impulsat el debat *online* sobre temes com el pressupost o les mesures ambientals que s'han d'adoptar en el districte.

4) A Catalunya hi ha moltes iniciatives en aquest sentit, entre les quals podem destacar les següents:

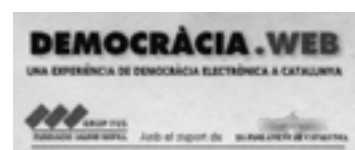
a) L'experiència més significativa d'aquest tipus és **Democràcia.web**: el seu principal objectiu és establir un nou mecanisme de comunicació entre la ciutadania i els representants al Parlament de Catalunya. És, per tant, una iniciativa per a la creació d'espais anomenats *de parlament obert* o *parlament en línia*, que ja es donen en altres indrets com Euskadi (*Zabalik*) o Escòcia (*E-petitioner* i dins el lloc web).

Oferta i possibilitats de Democràcia.web

Democràcia.web ofereix documentació i enllaços d'interès, la possibilitat de fer xats amb polítics, experts i representants d'organitzacions i, sobretot, la possibilitat d'expressar opinions sobre els temes més rellevants en discussió al Parlament de Catalunya. Una vegada el projecte o proposició de llei és publicat al *Butlletí Oficial del Parlament*, es difon a la xarxa el text proposat, documentació sobre el tema i les posicions prèvies dels grups parlamentaris. Fins que es tanca el període d'esmenes els internautes poden fer arribar als diferents grups parlamentaris les seves propostes concretes. Els grups parlamentaris poden recollir aquests suggeriments en les seves esmenes al text, com ha passat de vegades, comentar-les o demanar més aclariments als internautes sobre les propostes.

Parlaments oberts i l'ús parlamentari d'Internet

Avui en dia la gran part dels parlaments tenen la seva pàgina web des d'on informen els ciutadans de les seves activitats. Però només un quants –el català, per exemple– tenen una línia oberta dins la web que permeti l'expressió d'opinions i propostes per part dels ciutadans. Encara és menys freqüent que els parlamentaris responguin als ciutadans sobre les seves propostes o que les incloguin en les mateixes lleis. Els parlaments en l'actualitat fan servir les possibilitats d'Internet –per exemple, la creació d'intranets– més aviat per a millorar el funcionament i la gestió interna. No obstant això, molts parlaments arreu del món estan estudiant la creació de línies de participació i consulta ciutadana per Internet.

Democràcia.web

Aquest projecte, iniciat el 1998, ha estat desenvolupat a iniciativa de la Fundació Jaume Bofill i disposa del suport del Parlament de Catalunya, Vilaweb i la Universitat Oberta de Catalunya.

b) També hi ha importants iniciatives per a millorar la comunicació i l'accés a la informació política i al coneixement de la societat civil:

- **Vilaweb** (www.vilaweb.com) és un diari electrònic, que ofereix notícies, enllaços amb partits, organitzacions i bases de dades sobre qüestions polítiques i xats amb actors polítics catalans.
- **Ubuntu** (www.ubuntu.upc.es) és un fòrum mundial, creat des de la Universitat Politècnica de Catalunya, que recull informació sobre les xarxes de la societat civil i ofereix una base de dades sobre campanyes en marxa, agenda d'esdeveniments, actors col·lectius i individuals, i enllaços, a banda de disposar d'un arxiu de documents i declaracions, i una biblioteca virtual. A més, acostumen a engegar campanyes per fer front als problemes de la globalització (per exemple, per la reforma del sistema d'institucions internacionals).
- **Altraveu** (www.altraveu.org) és una revista electrònica mensual, que recull articles escrits per activistes dels moviments socials, tècnics en participació, politòlegs i sociòlegs, etc. sobre temes d'actualitat i amb el lema de "la veu dels que no tenen veu". Els articles estan classificats en els àmbits següents: globalització i ciutat; els col·lectius invisibles; urbanisme; democràcia local; projectes ciutadans; multiculturalitat i immigració; i medi ambient urbà.

c) Igualment, cal destacar els intents de les administracions públiques per facilitar informació i alguns tràmits, serveis i ajuts a través d'Internet. Són els anomenats "**portals dels ciutadans**". A Catalunya, aquest servei es fa en combinació amb un telèfon de vint-i-quatre hores. Es pretén que aquests portals siguin una mena de "finestreta única" des d'on els ciutadans puguin gestionar d'una manera unificada tots els serveis i tràmits que necessiten. Però el nombre de gestions que es poden fer encara és molt minso i de poca importància. No obstant això, es parla de l'**administració electrònica** (E-Administration) com una possibilitat futura, no llunyana.

Adreces web interessants

Les adreces electròniques dels portals dels ciutadans són les següents:

<http://www.cat365.net>
en el cas de Catalunya, i <http://www.administracion.es>
en el cas d'Espanya.

El vot electrònic a la UOC

Els estudiants de la UOC seleccionen els seus representants a les comissions dels estudis i a les comissions dels centres de suport per mitjà de votacions electròniques per Internet.

5. El capital social

Dins de la ciència política, la darrera dècada s'ha produït una gran difusió d'un concepte fonamental per a entendre les relacions que es donen entre la cultura política, la qualitat de la democràcia i la participació política, el **capital social**.

El **capital social** es refereix a un tipus particular de relacions socials basades en l'horitzontalitat, la cooperació i la confiança interpersonal.

L'exemple paradigmàtic d'aquestes relacions són les que es donen a l'interior de les **associacions cíviques**. La participació en aquestes sembla augmentar, alhora, la predisposició de les persones a mantenir relacions horitzontals amb els altres més enllà de l'àmbit reduït de l'associació, i a confiar i a cooperar amb altres persones.

En un **sentit reduït**, el capital social es refereix a la confiança en els altres. La **confiança** és un element clau per a explicar la participació política. La **participació política** implica quasi sempre la cooperació entre diverses persones. Perquè aquestes persones cooperin cal que cadascuna disposi un cert grau de confiança en els actes de les altres.

Importància de la cooperació en la participació política

Si un sindicat organitza mobilitzacions per a aconseguir determinades millores laborals, aquestes millores no solament afectaran els treballadors que participin en les mobilitzacions, sinó el conjunt dels treballadors. Els treballadors que no participin en les mobilitzacions també obtindran les millores. Per a un treballador, aconseguir millores laborals dependrà del volum de persones del col·lectiu que hi participin, però no tant de la seva pròpia implicació.

Generalment, els béns que s'obtenen en aquestes situacions són **béns col·lectius** i, per tant, no solament l'individu que actua es pot beneficiar del seu propi esforç –sempre que n'hi hagi també d'altres que hi actuïn–, sinó que és la comunitat sencera –formada tant pels que participen com pels que no ho fan– la que en surt beneficiada. Aquestes situacions són molt corrents en la societat.

E. Ostrom (1998) mostra amb diversos experiments com la confiança interpersonal permet superar la manca de cooperació en aquesta mena de situacions. La **confiança interpersonal** i l'**actitud cooperativa** millora amb elements com la possibilitat d'interacció cara a cara entre els individus, l'experiència de cooperacions d'èxit o el nivell d'igualtat de costos i beneficis dels ciutadans.

Origen del concepte de capital social

Aquest concepte ha rebut una gran difusió en la ciència política a partir del treball de Robert Putnam (1993). Ara bé, va ser introduït per G. Loury (1977) com a crítica a la teoria clàssica de l'economia, que veu la societat com un conjunt d'individus independents, i ja havia estat recollit per James S. Coleman (1988).

Lectura complementària

En relació amb el capital social, vegeu el text següent:

J. Jordana (1999). "Collective Action Theory and the Analysis of Social Capital". A: J.W. van Deth; M. Maraffi; K. Newton; P.F. Whiteley (ed.). *Social Capital and European Democracy*. Londres: Routledge.

Dilemes socials de la participació política

La participació política cau sovint dins la categoria dels dilemes socials, els quals es produeixen quan s'han de prendre decisions en les quals no està clar si el benefici d'una conducta egoista a curt termini serà o no superior al d'una conducta cooperativa, que depèn de si els altres també cooperen.

Lectures complementàries

A la *Revista Espanyola de Ciència Política* es recullen dos articles sobre els efectes del capital social a Espanya:

F. Mota; J. Subirats (2000). "El quinto elemento: el capital social de las Comunidades Autónomas". *Revista Española de Ciencia Política* (vol. 1, núm. 2, pàg. 123-158).

M. Torcal; J.R. Montero (2000). "La formación y consecuencias del capital social en España". *Revista Española de Ciencia Política* (vol. 1, núm. 2, pàg. 79-121).

En un **sentit més ampli**, el capital social es refereix no solament a la confiança interpersonal i l'actitud cooperativa, sinó també a la quantitat de **vincles socials**, associacions i activitats que promouen la interacció social horitzontal.

Aquests vincles permeten una gran difusió de la informació, redueixen els prejudicis i permeten que hom s'hi recolzi en cas de necessitat. Si algú pateix alguna injustícia o vol introduir canvis en la política, és quasi segur que necessitarà recolzar-se, almenys al començament, en persones amb les quals manté algun cert vincle social.

Així mateix, l'extensió dels vincles socials cooperatius en una societat produeix que la confiança i les normes de reciprocitat es generalitzin, fet que facilita la resolució dels dilemes de la participació política i de l'acció col·lectiva en general.

Per a **Robert Putnam**, la millor manera d'afinar el funcionament de la democràcia és augmentar la participació dels ciutadans en associacions, del tipus que sigui, que promoguin la interacció social.

L'estudi de Putnam

Afirma que el capital social és el principal factor a l'hora d'explicar la millor qualitat de les polítiques públiques, és a dir, el millor rendiment de les institucions a les regions italianes del nord i el seu fracàs més estrepitós a les regions del sud. La falta d'associacionisme, de normes de reciprocitat i de confiança interpersonal del sud, l'origen dels quals es remunta a l'edat mitjana, és l'inici d'un cercle viciós de desconfiança envers els altres i les institucions, de poca participació política i de mal funcionament de les institucions que es retroalimenta a si mateix. Putnam veu en el capital social una variable força estable i difícil de canviar, però afirma que és la variable fonamental en la qual cal incidir per a millorar la democràcia.

Les seves idees, no obstant això, fan poc explícites les relacions entre capital social i qualitat de les polítiques. Altres autors han intentat descobrir els mecanismes específics que poden explicar la correlació entre capital social i rendiment institucional.

En aquest sentit, **C. Boix** i **D. Posner** assenyalen cinc maneres en les quals el capital social pot influir en el millor funcionament de la democràcia, que es poden associar als seus diferents components:

- 1) En primer lloc, la participació en associacions cíviques i la interacció social permet als ciutadans debatre i informar-se més sobre els afers polítics i ajuda a articular les demandes dels ciutadans i a emprendre la participació política.
- 2) Més confiança en els altres i en les institucions redueix els costos d'implementar polítiques i també els recels dels ciutadans, que confiaran més en el fet que els altres ciutadans i els propis governants també les segueixin.

Catalunya i Galícia

En un estudi recent on es compara Catalunya amb Galícia s'observa un resultat curiós. Mentre que els ciutadans gallecs mostren més confiança que els catalans en les seves pròpies capacitats i el seu esperit emprenedor individual, a Catalunya els ciutadans mostren més confiança que els gallecs en la capacitat i l'esperit emprenedor del conjunt de la societat en què viuen. Aquesta diferència és usada pels autors per a explicar el major desenvolupament econòmic de Catalunya respecte a Galícia.

Lectura complementària

El llibre de Robert Putnam que ha popularitzat el concepte de capital social en la ciència política és un estudi comparatiu de la qualitat de les polítiques públiques i del rendiment institucional a les regions italianes:

R. Putnam i altres (2000). *Per a fer que la democràcia funcioni: la importància del capital social* (ed. original 1993). Barcelona: Proa.

L'anàlisi de Robert Putnam també està desenvolupat en l'apartat 3.2.2 del mòdul "La descentralització de l'Estat".

Lectura complementària

Podreu trobar algunes crítiques a Putnam en l'article següent:

C. Boix; **D. Posner** (2000). "Capital social y democracia". *Revista Española de Ciencia Política* (vol. 1, núm. 2, pàg.159-185).

3) La interacció social horitzontal fa que sigui més fàcil als ciutadans posar-se en la posició dels altres i que, per tant, es preocupin més per la comunitat i pels beneficis a llarg termini.

4) La tendència a cooperar millora el funcionament de les burocràcies reduint els costos de control de les tasques dels seus membres i augmentant la capacitat de coordinació entre ells.

5) Finalment afirmen que el capital social també pot reduir l'antagonisme entre comunitats enfrontades, per exemple per divisions ètniques o religioses, tot i que no sempre és així.

Ara bé, l'estudi del capital social està encara en els seus inicis. Tot i que, tal com hem vist, s'ha demostrat que té efectes positius sobre la participació política, el funcionament de la democràcia i el progrés econòmic i el benestar en general, també s'ha assenyalat que segons la forma que prengui també pot tenir efectes negatius.

Efectes negatius del capital social

Margaret Levi ha assenyalat que les xarxes cíviques poden ser, alhora que una font de confiança per als grups que hi participen, una font de desconfiança envers les persones que en queden fora. Així, per tant, en una societat amb fortes divisions –ètniques, lingüístiques, religioses, etc.– o amb importants grups d'exclusos –immigrants, minories, etc.–, les associacions i la interacció social poden ajudar a integrar millor la societat si arriben als diferents grups, però poden agreujar les divisions, el prejudici i la marginació si són tancades als individus dels mateixos grups i no inclouen membres dels grups diferents o marginats.

Lectura complementària

Les anàlisis d'aquesta autora són en el text següent:

M. Levi (1996). "Social and Unsocial Capital". *Politics and Society* (núm. 24/1, pàg. 45-55).

Resum

Les democràcies representatives i la seva evolució més recent, a les quals ens hem referit amb la denominació de *democràcies d'audiències* (mòdul "El govern representatiu"), experimenten un ressorgiment de la lògica participativa que protagonitzen nous actors col·lectius que assumeixen una postura crítica envers el sistema i cerquen canviar els valors, els objectius, els principis i les institucions típiques d'aquests sistemes polítics.

L'inici d'aquesta nova onada participativa pot situar-se als anys seixanta del segle XX, amb la irrupció dels moviments de protesta estudiantil a tot Europa i en d'altres països com ara els Estats Units, i es consolida al llarg dels anys setanta mitjançant l'aparició dels nous moviments socials.

Ara bé, els darrers anys de la dècada dels setanta i tota la dels anys vuitanta representen un període de transició en el qual la característica més important és que la nova empenta participativa sembla disminuir davant la crisi econòmica i els problemes sociolaborals que marquen l'evolució política i social d'aquest període.

No obstant això, a la dècada dels noranta, la marea participativa recupera novament la seva força. Els nous moviments socials es consoliden mitjançant organitzacions que cerquen la influència pública i, fins i tot, una representació política.

Així, es difonen altres formes d'acció col·lectiva, com ara una gran diversitat de grups per temes o les organitzacions no governamentals. Tota un plèiade d'associacions, d'organitzacions i plataformes poc burocratitzades i jerarquitzades que sorgeixen al marge i com a alternativa als partits i als grups de pressió més institucionalitzats.

Amb relació a aquesta nova onada participativa, cal assenyalar, igualment, que les democràcies representatives han incorporat nous mecanismes i processos de participació política directa –especialment en l'àmbit local– els darrers anys. El desenvolupament de les tecnologies de la informació i de la comunicació faciliten aquestes noves formes de participació política dels ciutadans.

Finalment, també hem vist com la capacitat per a la participació política i el mateix funcionament de les institucions polítiques és afectat pel capital social. El capital social es refereix a les xarxes cíviques cooperatives i a les normes de reciprocitat i confiança envers aquesta cooperació.

La participació cívica i la confiança interpersonal i en les institucions conformen un cercle retroactiu que redunda en una millora de la participació política, el funcionament de la democràcia i el benestar general.

Glossari

bé col·lectiu *m* Bé que es caracteritza, principalment, perquè ningú no pot ser exclòs del seu benefici i perquè l'acció col·lectiva, d'un conjunt de persones, és indispensable per a la seva provisió (Olson, 1965, pàg. 14). El bé col·lectiu pot ser tant material –0,7% dels pressupostos per al desenvolupament del Tercer Món, aire pur i zones verdes, equiparació salarial entre homes i dones, abolició del servei militar, etc.– com no material –tolerància envers les altres races i cultures, canvi en els rols tradicionalment assignats a l'home i a la dona, desaparició del llenguatge homòfob, etc.

capital social *m* Conjunt d'elements d'una organització social o una societat com són la cooperació, la confiança interpersonal, les xarxes associatives i els vincles socials horitzontals que propicien la participació i el bon funcionament de les institucions.

cleavage *m* Divisió o línia política i social de conflicte que es desenvolupa històricament i que, en dividir la societat, caracteritza els partits i els seus votants. El *cleavage* nacionalista –o territorial/cultural i ètnic– es fonamenta en el conflicte que es produeix, dins d'alguns estats, entre les forces centralitzadores i la perifèria que cerca mantenir o augmentar la seva autonomia. El *cleavage* socioeconòmic –és a dir, l'eix del conflicte esquerra/dreta afermat històricament en la diferència d'interessos entre treballadors i capitalistes o empresaris– ha estat el predominant des de la fi del segle XIX fins ara en la majoria de democràcies. En català es traduiria per 'clivella'.

comportament polític no convencional *m* Acció política de protesta que se situa fora del costum participatiu del país i, de vegades, fora de la llei. La no-conventionalitat de les activitats de protesta es desprèn de la seva infreqüència, del rebuig que susciten entre la majoria de la població i del fet que, normalment, són activitats que no estan controlades ni per les institucions ni pels actors polítics establerts. A més, algunes activitats de protesta són il·legals –tancaments, ocupacions, bloquejos de trànsit, desobediència civil envers les lleis, vagues i manifestacions no autoritzades–, i d'altres fan servir la violència. No obstant això, algunes activitats legals no convencionals, com ara les manifestacions o la signatura de peticions, s'han convertit en formes quasi convencionals com a conseqüència de la major freqüència del seu ús i del descàndid que sofreixen les activitats més convencionals relacionades amb els partits i les eleccions.

sin.: participació política no convencional

democràcia directa pura *f* Sistema de vot popular no mediat, en el qual els ciutadans no triarien els governs, sinó que seleccionarien i participarien permanentment en les mateixes decisions polítiques.

democràcia electrònica *f* Denominació amb què es fa referència globalment a tots els usos que possibilita Internet i altres mitjans electrònics i de comunicació amb vista a l'aprofundiment de les relacions entre ciutadans i polítics i, més en general, entre els ciutadans i la política.

democràcia representativa pura *f* Posició extrema de democràcia representativa seria aquella en què totes les polítiques serien decidides pels representants dels ciutadans i en què el debat i el vot d'aquests ciutadans es limitaria a la selecció dels representants.

dilema social *m* Situació en què s'han de prendre decisions en les quals no és clar si el benefici d'una conducta egoista a curt termini serà o no superior al d'una conducta cooperativa, és a dir, aquella que depèn de si els altres també cooperen.

forma d'acció autoreflexiva dels NMS *f* Exemplificació pràctica i quotidiana que els NMS fan dels valors, creences i, en general, de la ideologia que defensen per al conjunt del sistema social i polític. Aquesta ideologia crítica i alternativa es mostra factible mitjançant l'estil polític emprat, preferentment, l'estructura organitzativa interna dels moviments i l'ús d'activitats d'innovació cultural.

moviment social *m* Xarxa interactiva d'individus, grups i organitzacions units per unes creences i valors comuns (ideologia) que, dirigint les seves demandes a la societat civil i a les autoritats, intervé amb certa continuïtat en el procés de canvi social i polític mitjançant l'ús prevalent d'accions de protesta (Kuechler i Dalton, 1992, pàg. 374; Casquette, 1998, pàg. 22).

orientació mediàtica dels NMS *f* Fet que els NMS concedeixen una gran importància a la utilització dels mitjans de comunicació per a influir en l'opinió pública i, per mitjà d'aquesta, en les autoritats polítiques, empreses, multinacionals i altres institucions i àmbits. Per a fer-ho, els NMS porten a terme accions espectaculars i cerquen innovar en les activitats que duen a terme perquè siguin recollides pels mitjans de comunicació i causin impacte en l'opinió pública.

participació política no convencional *f* *Vegeu* comportament polític no convencional.

teledemocràcia *f* Possibilitat que els ciutadans participin des de casa seva o del lloc de treball i puguin prendre part en el procés de decisió pública pels mitjans electrònics, sense haver de desplaçar-se a llocs explícitament habilitats per les institucions, com poden ser els col·legis electorals.

Bibliografia

Bibliografia bàsica

Dalton, R.J.; Kuechler, M. (ed.). *Los Nuevos Movimientos Sociales*. València: Alfons el Magnànim.

Font, J. (coord.) (2001). *Ciudadanos y decisiones públicas*. Barcelona: Ariel .

Gret, M.; Sintomer, Y. (2003). *Porto Alegre. La esperanza de otra democracia*. Barcelona: Debate.

Inglehart, R. (1991). *El cambio cultural en las sociedades industriales avanzadas*. Madrid: CIS / Siglo XXI.

Macpherson, C.B. (1991). *La Democracia Liberal y su Época* (ed. original 1977). Madrid: Alianza.

Offe, C. (1988). *Partidos políticos y nuevos movimientos sociales*. Madrid: Sistema.

Putnam, R. i altres (2000). *Per a fer que la democràcia funcioni: la importància del capital social* (ed. original 1993). Barcelona: Proa.

Robles, J.M. (comp.) (2002). *El reto de la participación. Movimientos sociales y organizaciones*. Madrid: Antonio Machado Libros.

Bibliografia complementària i referències bibliogràfiques

Alabart, A. (1998). "Els moviments socials a Catalunya". A: M. Caminal; J. Matas (ed.). *El sistema polític a Catalunya* (pàg. 143-159). Barcelona: Tecnos.

Alberich, T. (1994). "Aspectos cuantitativos del asociacionismo en España". *Documentación Social* (núm. 94, pàg. 53-74).

Arblaster, A. (1992). *Democracia*. Madrid: Alianza.

Bell, D. (1960). *El fin de las ideologías*. Madrid: Ministerio de Trabajo y Seguridad Social.

Boix, C.; Posner, D. (2000). "Capital social y democracia". *Revista Española de Ciencia Política* (vol. 1, núm. 2, pàg.159-185).

Bové, J.; Dufour, F. (2001). *El mundo no es una mercancía. Los agricultores contra la comida basura*. Barcelona: Icaria.

Brunet, L.; Cámara, F.; Martínez, N.; Otero, S.; Rodríguez, J.; Vilarroya, S. (1999). *Democracia Electrónica*. Manuscrit facilitat pels autors.

Casquette, J. (1998). *Política, cultura y movimientos sociales*. Bilbao: Bakeaz.

Castells, M. (1998). *La Era de la Información*. Vol. II: *El poder de la identidad*. Madrid: Alianza.

Coleman, J.S. (1988). "Social Capital in the Creation of Human Capital". *American Journal of Sociology* (núm. 94, pàg. 95-120).

Dalton, R.J., Kuechler, M.; Bürklin, W. (1992). "El reto de los nuevos movimientos sociales". A: R.J. Dalton; M. Kuechler (ed.). *Los Nuevos Movimientos Sociales* (pàg. 19-42). València: Alfons el Magnànim.

Font, J. (1998, hivern). "Els consells ciutadans: concepte i experiències comparades". *Àmbits* (núm. 6, pàg. 25-30).

Font, N. (1998). *Democràcia i Participació Ciutadana*. Barcelona: Mediterrània / Fundació Jaume Bofill.

Font, N.; Subirats, J. (2001). "La participación pública en los procesos de agenda 21 local". A: J. Font (coord). *Ciudadanos y decisiones públicas* (pàg. 185-200). Barcelona: Ariel.

Gomà, R.; Rebollo, O. (2001). "Democracia local y ciudadanía activa: Reflexiones en torno a los presupuestos participativos". A: J. Font (coord.). *Ciudadanos y decisiones públicas* (pàg. 201-218). Barcelona: Ariel.

Guidry, J.A.; Kennedy, M.D.; Zald, M.N. (ed.) (2000). *Globalizations and Social Movements*. Ann Arbor: The University of Michigan.

Ibarra, P.; Grau, E. (coord.) (2000). *Una mirada sobre la Red. Anuario sobre movimientos sociales*. Barcelona: Icaria / Betiko Fundazioa.

Ibarra, P.; Grau, E. (coord.) (2001). *Participando en la Red. Anuario sobre movimientos sociales*. Barcelona: Icaria / Betiko Fundazioa.

Ibarra, P.; Gomà, R.; Martí, S. (2002). "Redes de acción colectiva crítica e impactos políticos". A: P. Ibarra; S. Martí; R. Gomà (coord.). *Creadores de democracia radical. Movimientos sociales y redes de políticas públicas* (pàg. 23-56). Barcelona: Icaria.

Ibarra, P.; Martí, S.; Gomà, R. (coord.) (2002). *Creadores de democracia radical. Movimientos sociales y redes de políticas públicas*. Barcelona: Icaria.

Kuechler, M.; Dalton, R.J. (1992). "Los nuevos movimientos sociales y el orden político, o la posibilidad de que los cambios producidos preparen una estabilidad a largo plazo". A: R.J. Dalton; M. Kuechler (ed.). *Los Nuevos Movimientos Sociales* (pàg. 373-405). València: Alfons el Magnànim.

Jordana, J. (1999). "Collective Action Theory and the Analysis of Social Capital". A: J.W. van Deth; M. Maraffi; K. Newton; P.F. Whiteley (ed.). *Social Capital and European Democracy*. Londres: Routledge.

Lane, R.E. (1959). *Political Life: Why People Get Involved in Politics*. Glencoe: The Free.

Levi, M. (1996). "Social and Unsocial Capital". *Politics and Society* (núm. 24/1, pàg. 45-55).

Lipset, S.M. (1960). *El hombre político. Las bases sociales de la política*. Madrid: Tecnos.

Lipsky, M. (1968). "Protest as a Political Resource". *American Political Science Review* (núm. 62/4, pàg. 1144-1158).

Loury, G. (1977). "A Dynamic Theory of Racial Income Differences". A: P.A. Wallace; A. Le Mund (ed.). *Women, Minorities and Employment Discrimination*. Lexington: Lexington Books.

McAdam, D.; McCarthy, J.D.; Zald, M.N. (1999). *Movimientos sociales. Perspectivas comparadas*. Madrid: Istmo.

Milbrath, L.W. (1965). *Political Participation. How and Why do People Get Involved in Politics*. Chicago: Rand McNally.

Mota, F. (1999). "La realidad asociativa en España". A: J. Subirats (ed.). *¿Existe sociedad civil en España? Responsabilidades colectivas y valores públicos* (pàg. 37-65). Madrid: Fundación Encuentro.

Mota, F.; Subirats, J. (2000). "El quinto elemento: el capital social de las Comunidades Autónomas". *Revista Española de Ciencia Política* (vol. 1, núm. 2, pàg. 123-158).

Montero, J.R.; Torcal, M. (2000). "La formación y consecuencias del capital social en España". *Revista Española de Ciencia Política* (vol. 1, núm. 2, pàg. 79-121).

Olson, M. (1965). *The Logic of Collective Action*. Cambridge: Harvard University.

Ostrom, E. (1998). "A Behavioral Approach to Rational Choice Theory of Collective Action". *APSR* (núm. 92/1, pàg. 1-22).

Pastor, J. (2002). "Los movimientos antiglobalización neoliberal. Un análisis de su surgimiento y desarrollo, con especial atención al caso español". A: J.M. Robles (comp.). *El reto de la participación. Movimientos sociales y organizaciones* (pàg. 189-210). Madrid: Antonio Machado Libros.

Pharr, S.; Putnam, R. (2000). *Dissaffected Democracies. What's troubling the Trilateral Countries*. Princeton: Princeton University Press.

Sarasa, S. (1998). "Asociacionisme, moviments socials i participació cívica". A: S. Giner (dir.). *La Societat Catalana* (pàg. 985-1002). Barcelona: Institut d'Estadística de Catalunya.

Schmitter, P.C. (1994). "Una introducción a las transiciones desde la dominación autoritaria en Europa meridional: Italia, Grecia, Portugal, España y Turquía". A: G. O'Donell; P.C. Schmitter; L. Whitehead (comp.). *Transiciones desde un gobierno autoritario. I: Europa meridional* (pàg. 15-26). Barcelona: Paidós.

Subirats, J. i altres (2001). *Experiències de Participació Ciutadana en els Municipis Catalans*. Barcelona: Escola d'Administració Pública de Catalunya, Generalitat de Catalunya.

Tarrow, S. (1997). *El poder en movimiento. Los movimientos sociales, la acción colectiva y la política*. Madrid: Alianza.

Torcal, M. (2001). "La desafección política en las nuevas democracias del Sur de Europa y Latinoamérica". *Instituciones y Desarrollo* (núm. 8 i 9, pàg. 229-280).

Touraine, A. (1969). *La sociedad postindustrial*. Barcelona: Ariel.

Wolff, R.P. (1970). *In Defence of Anarchism*. Nova York: Harper Colophon Books.

Zald, M.N.; McCarthy, J.D. (ed.) (1988). *The Dynamics of Social Movements. Resource Mobilization, Social Control, and Tactics*. Nova York: University Press of America.